

Josep Hernando
i Delgado

Escoles, ensenyament de lletra i llibre de gramàtica a Barcelona (segles XIV-XV)

Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona.

Josep Hernando
i Delgado

Escoles, ensenyament de lletra i llibre de gramàtica a Barcelona (segles XIV-XV)

Quaderns del Seminari d'Història de Barcelona

ARXIU HISTÒRIC DE LA CIUTAT

Director:
Manuel Rovira i Solà

Secretaria:
Dolça Roca i López

Coordinator de les edicions del Seminari d'Història de Barcelona:
Ramon Grau i Fernández

© del text, Josep Hernando i Delgado
© de l'edició,
Arxiu Històric de la Ciutat
(Institut de Cultura, Ajuntament de Barcelona)
Casa de l'Ardiaca
Santa Llúcia, 1
08002 Barcelona
Tel. 93 318 11 95
Fax 93 317 83 27
Email: shb@mail.bcn.es

Març de 2001

Disseny gràfic:
Ferran Cartes / Montse Plass

Revisió lingüística:
Servei de Llengua Catalana
(Universitat de Barcelona)

Fotomecànica i impressió:
Producció Editorial

ISSN: 1576-26-37
Dipòsit legal: B.14.315-2001

Escoles, ensenyament de lletra i llibre de gramàtica a Barcelona (segles XIV-XV)

Josep Hernando i Delgado*

Hom disposa ja d'informació força abundant sobre l'ensenyament de lletra a Catalunya a la Baixa Edat Mitjana. Els reculls documentals sobre l'ensenyament primari, secundari o superior són diversos. Aquesta documentació ens mostra que l'ensenyament de lletra a la Barcelona baixmedieval va ser una realitat desitjada i fomentada per tota la societat de l'època. És a dir, l'interès dels barcelonins baix-medievals per l'ensenyament és un fet documentat. Tanmateix, una recerca sistemàtica dels fons dels nostres arxius, especialment els notariaus, segueix enriquint el nostre saber sobre l'ensenyament (persones, infraestructures i programes). I això tant si ens fixem en l'ensenyament de lletra o de gramàtica o primari, com si ens fixem en l'ensenyament d'arts o secundari, i també en l'ensenyament superior o universitari. La publicació, per part nostra, de més de dos centenars de documents del segle XIV ens assabenta de diverses escoles (públiques i privades), de contractes de societat per tal de regir escoles, de venda de drets sobre escoles, dels salaris dels ensenyants, de cessió del regiment d'escoles, etc.¹ El mateix podem

*. Professor titular, Departament d'Història Medieval, Universitat de Barcelona.

1. Josep HERNANDO I DELGADO, «L'ensenyament a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notariaus. Primera part: Instruments notariaus de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 1350-1400», *Arxiu de textos catalans antics*, 12 (1995), pàg. 141-271; «L'ensenyament... Segona part: Instruments notariaus de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1294-1400», *Arxiu de textos catalans antics*, 16 (1997), pàg. 131-298. Vegeu-hi la bibliografia existent sobre el tema de l'ensenyament a la Catalunya de la Baixa Edat Mitjana.

dir pel que fa al segle XV després del buidatge sistemàtic que hem realitzat de tots els protocols notariais de Barcelona.²

Les escoles institucionals o públiques

Molts han estat els documents ja publicats sobre les escoles públiques de Barcelona, les de la Catedral i les de la Ciutat. Co-neixem molts dels seus rectors i molts dels seus docents, no tan sols amb graus o titulacions universitaris, sinó també estudiants exercint l'ofici de mestres. L'any 1344, Sanç de Caudarasa regia les escoles de la Seu i del Capítol de Barcelona.³ Aquest va ser succeït en el càrrec per Francesc Burguet, el qual apareix amb el títol acadèmic de mestre de les escoles de gramàtica de Barcelona. L'any 1347, Francesc Burguet cedia el regiment de les escoles al clergue tonsurat Ramon Matoses, originari de la vila de Piera.⁴ Francesc Burguet, però, va ser succeït per Guerau Malet, que també apareix amb el títol de mestre de les escoles de gramàtica de Barcelona. Aquest, l'any 1360, va contractar per a les escoles de la Catedral de Barcelona, com a professor o mestre col·laborador, el conegut Jaume Devesa, llavors batxiller en arts, que regia les escoles d'arts del municipi de Barcelona.⁵ L'any 1362, però, Guillem de Torrelles, bisbe de Barcelona, i el Capítol de la Seu de Barcelona feien donació vitalícia de les escoles de la

2. Com és habitual, fem ús de les sigles següents: *ACB* (Arxiu de la Catedral de Barcelona), *AHCB* (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona), *AHPB* (Arxiu Històric de Protocols de Barcelona).

3. La documentació posa davant el seu nom “*magister*”, però no sabem la seva titulació acadèmica (*ACB*, Pere Borrell, *Capibrevium notularum*, 10-VI-1344 a 29-X-1344, s. f.).

4. El clergue Pere de Matoses havia de cedir a Francesc Burguet, el professor titular de les escoles, un terç dels emoluments que paguessin els escolars. En el cas, però, que Francesc Burguet volgués treballar-hi, durant l'any de cessió de les escoles, rebria la meitat dels emoluments (*ACB*, Pere Borrell, *Manual*, 10-XI-1346 a 24-IV-1348, f. 154v).

5. Aquesta notícia la trobem en un rebut, segons el qual Jaume Devesa rebé el que hom li devia per haver ensenyat durant un any en aquestes escoles (*ACB*, Pere Borrell, *Manual*, 7-XI-1360 a 27-IV-1362, f. 118r).

Catedral (“*scolas gramaticalium et logicalium Sedis Barchinone*”) a Jaume Devesa, que en seria l'ànima almenys fins 1414.⁶ Coneixem diversos col·laboradors de Jaume Devesa, tots batxillers en arts: Ramon Conill i Antoni Julià, entre d'altres. L'any 1373, Jaume Devesa, en voler anar a França per tal de completar els estudis fets abans i fer-ne de nous, va cedir, durant quatre anys, el regiment de les escoles catedralícies al prevere i batxiller en arts Guillem des Orts, el qual, almenys l'any anterior, regia les escoles del municipi.⁷ El resultat de l'estada a França de Jaume Devesa va ser un nou títol acadèmic: a partir d'aquí Jaume Devesa fou mestre en arts i batxiller en decrets (“*magister in artibus et bacchalaureus in decretis*”).⁸ Jaume Devesa seria succeït, l'any 1417, per Galceran Roca per designació feta pel bisbe de Barcelona Andreu Bertran i pel Capítol de la Seu.⁹

6. Les escoles vacaven per dimissió voluntària de l'anterior titular Guerau Malet. Jaume Devesa havia d'ensenyar-hi personalment. Havia d'ensenyar de manera gratuïta els familiars domèstics del bisbe i dels membres del Capítol de la Seu i els pobres que ho volguessin. Havia de cedir, sense cap interès, el salpàs de les parròquies de la ciutat i la diòcesi de Barcelona als escolars pobres que aprenguessin amb ell. Havia d'assistir al cor els diumenges i els dies de festa i corregir les lectures i falsos accents (*ACB, Liber Camistae*, f. 19r).
7. Segons el contracte de cessió, Jaume Devesa rebria la meitat dels guanys. Guillem des Orts podria disposar d'un ajudant, el salari del qual provindria de la part de Jaume Devesa. Si calgués, podria disposar d'un escolar que els ajudés. Guillem des Orts podria tenir els escolars que volgués en ensenyament privat. Passats els quatre anys, si Jaume Devesa tornava i recuperava el regiment de les escoles i Guillem des Orts volia anar a estudiar durant tres anys, aquest rebria la meitat dels anys. En aquest cas, Guillem des Orts hauria de donar a Jaume Devesa un ajudant. En finalitzar els quatre anys del contracte, si Guillem des Orts no volia anar a estudiar i volia regir altres escoles, hauria de donar a Jaume Devesa la meitat dels emoluments obtinguts sense cap mena de deducció. Però si Guillem des Orts volgués regir les dites escoles de la Seu conjuntament amb Jaume Devesa, ho podria fer i ambdós partiriem els guanys a mitges (*AHPB, Felip Gombau, Manual*, 9-XII-1372 a 8-VII-1373, f. 29r-30v).
8. Vegeu *AHPB*, Francesc Barau, *Primum manuale*, 25-XI-1412 a 7-VII-1414, f. 225.
9. Les condicions de la provisió són semblants a les de Jaume Devesa menys una: si Jaume Devesa va ser designat de manera vitalícia, Galceran Roca duraria en el càrrec a voluntat dels designadors. Tanmateix, l'any 1435 encara ensenyava. La docència d'aquests dos mestres durà més de 70 anys (*ACB, Gabriel Canyelles, Primus liber negociorum honorabilis capituli ecclesie Barchinone*, 13-X-1412 a 12-VIII-1418, f. 130r-131v).

De les escoles municipals de Barcelona en sabem menys. Ja hem dit que Jaume Devesa, abans de passar a les escoles de la Catedral, n'era el regent (*“regens scholas artium in civitate Barchinone”*).¹⁰ També les va dirigir Guillem d'Orts abans de passar a les escoles de la Catedral tot substituïnt Jaume Devesa, mentre aquest anava a França per tal d'estudiar. Entre 1374 i 1378 en va ser director Joan Pagès, que tenia el títol de llicenciat en arts. L'any 1431 el Consell de Cent decidí la unificació de totes les escoles de la Ciutat de Barcelona en una. Aquest acord el féu seu el bisbe Andreu Bertran.¹¹ Passà a ser-ne el regent Galceran Roca, regent de les escoles de la Catedral i mestre d'accent del Capítol de la Seu, almenys fins 1435, perquè l'any 1439 n'era el rector Jaume Serra, *“mestre en arts i mestre d'escolars”*. Tanmateix ni els acords de 1431 ni el nou intent d'unificació de les diverses escoles en una única escola, fet l'any 1438, reeixirien, com veurem tot seguit.

Les escoles privades

A Barcelona, la unió de docents per a la formació de societats dedicades a l'ensenyament i al regiment d'escoles, que podem qualificar de “privades” en oposició a les “públiques” de la Catedral i de la Ciutat de Barcelona, és constant. Aquest aspecte és menys conegut. Després d'un escorcoll sistemàtic dels protocols notariais dels segles XIV i XV existents als diversos arxius de Barcelona, la munió de dades sobre aquest aspecte de l'ensenyament que hem aplegat ens permeten omplir un buit considerable en la coneixença de l'ensenyament a Barcelona durant aquests segles.

10. Ho sabem per un rebut segons el qual Jaume Devesa, *“bacalarius in artibus, regens scholas artium in civitate Barchinone”*, rebia diverses quantitats per haver ensenyat un nen i per raó de l'alimentació, vestits i llibres d'arts esmerçats per a aquest escolar durant la seva estada a les escoles (*AHPB*, Francesc de Ladernosa, *Llibre comú*, 18-II-1359 a 8-VIII-1359, f. 27v-28v).
11. Vegeu Antonio DE LA TORRE Y DEL CERRO, *Documentos para la historia de la Universidad de Barcelona. I Preliminares (1289-1451)*, Introducción, notas y comentarios por Jorge RUBIÓ BALAGUER, Barcelona, Universidad de Barcelona, 1971, pàg. 196-202, 210-211.

És interessant la societat constituïda per Berenguer Carbonell, doctor en gramàtica i ciutadà de Barcelona, per una part, i Guillem Massanet, habitant de Barcelona, del qual no sabem la titulació, per tal de regir escoles de gramàtica. Aquesta societat, constituïda l'any 1298, va seguir, a partir de 1301, amb alguns canvis per exigència de Guillem de Massanet davant l'absentisme laboral de Berenguer Carbonell.¹² L'associació de laics o seglars, i també la seva contractació, per tal de regir escoles, és constant durant la Baixa Edat Mitjana. Aquest és el cas de Pascasi, oriünd de Mallorca, que s'associà, l'any 1314, amb el mestre d'escolars Guillem Pasqual, per tal de regir una escola i estudi d'escolars.¹³ El ciutadà de Barcelona Bernat de Vilatorra, batxiller en arts, posseïa escoles i contractava, per tal d'ensenyar-hi de lletra, en Dalmau, de la vila d'Igualada, l'any 1339.¹⁴ L'any següent Pere de Pelags, mestre d'escolars, i Bernat Coloma, escolar i ciutadà de Barcelona, constituïen societat per tal de regir escoles a Barcelona.¹⁵ Interessant és el cas del ciutadà de Barcelona Miquel Coll, doctor d'escolars, el qual, l'any 1353, cedia els seus drets, durant tres anys, sobre unes escoles als mestres d'escolars Pere Sunyer i Pere Romeu, ciutadans de Barcelona. Tot seguit ambdós constituïren societat, per un any prorrogable, per tal de regir aquestes escoles i ensenyar-hi.¹⁶ No calia un títol universitari per

12. La societat s'havia constituït amb repartiment de guanys a mitges. Però en no haver col·laborat Berenguer Carbonell en el regiment de les dites escoles, Guillem Massanet demanà una participació major en els guanys. Ambdós acordaren que Guillem Massanet regiria sol les dites escoles i rebria, en morir Berenguer Carbonell, 200 sous. Si Guillem Massanet enmalaltís, ambdós proveïrien de rector les dites escoles amb participació a mitges en les despeses (*ACB*, Bernat de Vilatorra, *Capbreu*, 15-VI-1301 a 18-IX-1301, f. 65r-v.)

13. L'escola pertanyia a Guillem Pasqual (*AHPB*, Pere de Torre, *Manual*, 27-III-1314 a 18-IX-1314, f. 75).

14. En Dalmau havia d'ensenyar de lletra com els batxillers acostumaven a fer (*ACB*, Pere Borrell, *Capbreu*, 15-IX-1339 a 11-I-1340, s. f.).

15. Vegeu *AHPB*, Pere d'Om, *Manual*, 12-XI-1399 a 4-IX-1340, f. 73r-v.

16. Miquel de Coll, en cedir les seves escoles, es comprometia a no tenir escoles a Barcelona durant tres anys. Els nous socis, Pere Sunyer i Pere Romeu, es comprometien a treballar de manera mancomunada i a dividir els guanys a mitges (*AHPB*, Pere d'Olm, *Llibre comú*, 28-VIII-1352 a 28-V-1354, f. 69r).

tenir i regir escoles i ensenyar-hi. Aquest és el cas de l'escolar Francesc Nicolau que ven els seus drets en les escoles que es troben davant l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona a Jaume de Vila, també escolar.¹⁷ Com exemple de l'associació d'eclesiàstics per al regiment d'escoles posem el cas dels preveres Nicolau Fuster, que posseïa les escoles, i Joan Carrera, que hi col·laborava.¹⁸ L'associació podia ser també entre un eclesiàstic i un laic: aquest és el cas del prevere Guillem des Orts, batxiller en arts, i l'habitant de Barcelona Antoni Julià, també batxiller en arts, els quals formaren societat, l'any 1370, per tal de regir escoles literals a Barcelona i ensenyar-hi.¹⁹

Aquesta activitat seguí el segle xv. El dia 28 de novembre de 1410, Bernat Ferrer, estudiant d'arts i ciutadà de Barcelona, passava comptes amb els hereus del seu soci en el regiment d'escoles, Ponç de Puig, també estudiant d'arts. La mort d'aquest posava, doncs, fi a la societat entre ells feta i al lloguer de la casa on tenien l'escola.²⁰ Tanmateix, poc després, Bernat Ferrer, encara estudiant d'arts, formava societat amb un altre escolar, Guillem de Grapte, oriünd de Santa Maria de Cabanac, per al regiment d'escoles, i compraven una casa per a aquest fi, prop de l'església de Sant Cugat de Rec, al carrer d'en Mora, a un mestre d'escolars, Joan Pere, àlies Massot, ciutadà de Barcelona, per un preu de 77 lliures.²¹ Aquesta societat havia de durar fins el 20 de febrer de l'any 1419. Guillem de Grapte encara era estudiant d'arts, però Bernat Ferrer és designat amb el títol de “*magister*

17. Vegeu *AHPB*, Pere d'Olm, *Llibre comú*, 27-IX-1356 a III-1357, f. 12v.

18. Joan Carrera, prevere, del terme del castell de la Roca, es va llogar durant un any a Nicolau Fuster, prevere i beneficiat a la Seu de Barcelona, per tal de regir les escoles que Nicolau Fuster tenia a Barcelona i per a instruir-hi els escolars. La paga seria de 75 sous (*AHPB*, Bartomeu Vilalta, *Manual*, 12-IV-1318 a 23-IX-1318, f. 108r, 112r).

19. Com hem vist, Guillem des Orts, ocuparia, l'any 1373, el lloc de Jaume Devesa en les escoles de la Seu, mentre aquest anava a estudiar a França. Antoni Julià ja havia col·laborat amb Jaume Devesa, l'any 1366, en el regiment de les escoles de la Catedral.

20. Vegeu *AHPB*, Joan Ferrer, *Tertium manuale*, 19-XI-1409 a 6-V-1411, f. 55r.

21. Vegeu *AHPB*, Joan Franc, *Primum Manuale*, 21-XII-1410 a 21-I-1413, s. f.

scolarium”. Doncs bé, aquest canvi en la titulació dels socis féu que Guillem de Grapte traspassés la seva part en la societat, significada en el lloguer de la casa destinada a escola, a Guillem de Paüls, mestre d’escolars com Bernat Ferrer.²² Aquests dos seran ara els membres de la companyia per a l’ensenyament. Tanmateix, a Guillem de Grapte, el venedor, li era concedida l’opció d’estudiar en aquestes escoles de manera gratuïta, tot comproment-se a no tenir escoles pròpies a la ciutat de Barcelona, però sí que podria tenir deixebles propis a les escoles majors de la Catedral en el cas que hi estudiés i hi residís, cosa que era habitual.²³ L’any 1426, en morir Guillem de Grapte, els seus hereus vengueren aquesta part al seu antic soci, Bernat Ferrer.²⁴ La nova societat entre els dos “*magistri scolarium*”, Bernat Ferrer i Guillem de Paüls, havia de durar fins 1423, perquè, el dia 12 d’octubre d’aquest any, Bernat Ferrer, mestre d’escolars, formava societat per al regiment d’escoles amb un altre mestre d’escolars, Bernat Malet, tenint Bernat Ferrer dos terços de la societat i Bernat Malet, l’altre terç.²⁵ No sabem fins quan va durar aquest societat; tanmateix, la documentació ens assabenta de que Bernat Ferrer va tenir altres socis. Primer, Bernat Torroella, també mestre d’escolars, l’any 1432,²⁶ i més endavant, i fins l’any 1438, Francesc Fossalbes, també mestre d’escolars.²⁷ Diem això per-

22. Vegeu *AHPB*, Joan Franc, *Octavum manuale*, 28-XII-1418 a 23-XII-1419, s. f.

23. Per exemple, l’any 1415, els estudiants d’arts Joan Mora i Ponç de Vilafranca ensenyaven de lletra a les escoles de la Catedral de Barcelona (*AHPB*, Bernat Nadal, *Septimus liber apocharum diversarum manumissoriarum*, 1411 a 1414, f. 127). L’any 1415, ensenyaven de lletra a les escoles de la Catedral els també estudiants d’arts Bartomeu Manola i Joan Sabater (*AHPB*, Pere Granyana, *Vicesimum quartum manuale*, 8-IV-1415 a 9-VII-1416, f. 15v). L’any 1425, qui hi ensenyava de gramàtica era Joan Riquer, estudiant d’arts de Barcelona (*AHPB*, Joan Isern, *Manual*, 20-XII-1424 a 29-X-1425, f. 37r). L’any 1437, hi ensenyava de lletra Guillem Joan Llobera, estudiant d’arts de Barcelona (*AHPB*, Bernat Pi, *Llibre d’èpoques de diferents marmessories*, 1435 a 1442, s. f.).

24. Vegeu *AHPB*, Joan Franc, *Quintum decimum manuale*, 28-XII-1425 a 55-VII-1426, s. f.

25. Vegeu *AHPB*, Joan Franc, *Duodecimum manuale*, 27-XII-1422 a 24-XII-1423, s. f.

26. Vegeu *AHPB*, Joan Franc, *Vicesimum primum manuale*, 29-XII-1431 a 24-XII-1432, s. f.

27. Vegeu *AHPB*, Joan Franc, *Vicesimum septimum manuale*, 28-XII-1437 a 24-XII-1438, s. f.

què Bernat Ferrer i el seu soci Francesc Fossalbes, aquest any de 1438, han canviat de professió: Bernat Ferrer és ara mercader i Francesc Fossalbes és formenter. En aquesta data venen la casa que els havia servit per a tenir-hi l'escola, a Francesc Romeu, mestre d'escolars. Acaba, per tant, una societat i una gran part de la vida de Bernat Ferrer dedicada a l'ensenyament.

Un altre dels docents de llarga activitat en el temps és Guillem Odó, mestre d'escolars i ciutadà de Barcelona, el qual, l'any 1415, té llogades unes cases, per a tenir-hi escoles, pertanyents a la Pia Almoïna, prop de la portella de Sant Joan.²⁸ L'any 1430 encara hi ensenyava. Malgrat que les dades sobre altres societats són més escadusseres, tanmateix la constitució de companyies entre diversos professionals de diversa titulació va ser constant durant el segle XV. Així, Lluís Sabata, mestre d'escolars, i Pere Coloma, estudiant d'arts, el dia 6 de setembre de 1414, llogaven a un mercader de Barcelona unes cases per a tenir-hi escoles, prop del Palau de la Reina. A canvi d'una part del lloguer, els mestres es comprometien a ensenyar de lletra al fill del propietari de la casa.²⁹ Interessant és la societat per al regiment d'escoles formada, el dia 5 de setembre de l'any 1422, entre un estudiant de teologia, Tomàs d'Horts, un estudiant d'arts, Antoni Torner, i l'escrivent Bartomeu Mata.³⁰ O bé, la societat o companyia entre Pere Serra, escriptor de lletra rodona, i el mestre d'escolars Berenguer Guerau. Aquesta companyia, constituïda l'any 1428, acabaria a causa de la mort de Berenguer Guerau.³¹ L'any 1432, Guillem Castellar, batxiller en arts, comprava als marmessors del testament de Pere Marí, mestre en arts i batxiller en decrets, unes cases on aquest tenia escoles de gramàtica.³² També posseïa cases amb escoles, entre els anys 1452 i 1453, el mestre d'escolars Antoni Ponç.³³ L'any 1455, Jaume Se-

28. Vegeu *AHPB*, Joan Franc, *Quartum manuale*, 4-XII-1414 a 25-XII-1415, f. 84v.

29. Vegeu *AHPB*, Arnau Piquer, *Manuale*, 29-XII-1415 a 20-XI-1414, f. 79r-v.

30. Vegeu *AHPB*, Joan Balcebre, *Manual*, 25-I-1422 a 18-III-1423, s. f.

31. Vegeu *AHPB*, Pere B. Valls, *Manual*, 16-VIII-1427 a 21-X-1428, s. f.

32. Vegeu *AHPB*, Antoni Vinyes, *Quartum manuale*, 10-VI-1432 a 22-I-1433, f. 30r.

33. Vegeu *AHPB*, Bartomeu Costa, *Septimum manuale*, 6-V-1452 a 9-V-1453, f. 36v.

rra, ja mestre en arts³⁴ i batxiller en medecina, formava societat per al regiment d'escoles d'arts amb Pere des Valls, estudiant d'arts.³⁵ Un altre mestre en arts, Aleix Bambasser, beneficiat a l'església de Sant Joan de Perpinyà, llogava cases al carrer de Sant Eulàlia, per a tenir-hi escoles, el dia 26 d'octubre de 1478, al clergue Pere Soler, per tres anys, i també el dia 2 de desembre d'aquest mateix any, unes altres al carrer del Forn d'en Ripoll, al cavaller Bernat Demesa, per un any.³⁶ Entre d'altres, citem, per últim, les escoles que tenia a Barcelona, l'any 1495, el mestre d'escolars Joan Puig-oliu, oriünd de Vila-rodona.³⁷

L'escola de mestre Ramon Llull

Entre aquestes escoles no institucionals cal citar l'anomenada, segons els documents, *La Escola de mestre Ramon Llull, Scole Scientie magistri Raymundi Lulli, Scole Artis magistri Raymundi Lulli*, que es trobava o es trobaven, si diem escoles, davant l'església del convent de Santa Maria del Carmel, prop de l'Hospital de la Santa Creu. Diversos són els documents que fan referència, durant tot el segle XV, a aquesta escola, als seus mestres, als seus estudiants, als seus protectors, als seus benefactors.³⁸ Els documents sempre fan referència a un sol docent o mestre, mai a cap

34. L'any 1429, Jaume Serra era estudiant d'arts. En aquesta data havia llogat unes cases al Call de Barcelona amb altres socis: el mestre en arts Galceran Roca, corrector d'accent de la Catedral de Barcelona, i el també mestre en arts Nicolau Rim, habitant de Barcelona (*AHPB*, Francesc Ferrer, *Manuale comune secundum*, 18-II-1426 a 22-I-1432, s. f.

35. Vegeu l'apartat on parlem dels programes acadèmics de les escoles d'arts o secundàries.

36. Cf. *AHPB*, Joan Mas, *Manuale*, 10-VII-1478 a 26-XI-1480, s. f. (vol. 196/6).

37. Cf. *AHPB*, Bartomeu Requesens, *Tertius liber testamentorum*, 1470 a 15-VII-1501, f. 114v-116v.

38. Aquests documents seran publicats ben aviat. Donem aquí algunes referències seguint un ordre cronològic: *AHPB*, Joan Isern, *Manual*, 28-IV-1420 a 25-X-1420, s. f.; *ACB*, Gabriel Canyelles, *Manuale ultimum*, 12-XI-1428 a 6-II-1448, f. 22v, 27v, 31v; *AHCB*, Fons Notarial, III, 2 i IX, 3; *AHPB*, Miquel Fortuny, *Decimum sextum manuale*, 28-XI-1496 a 29-IV-1497, s. f.

“adjunt” o ajudant, ni tan sols a un estudiant que fes de professor com en altres escoles. La primera menció és de 1428. En aquest any, el seu rector, Antoni Sedacer, dit *regens scholas sciencie magistri Raymundi Lulli*, rep un llegat. L’any 1434, Antoni Sedacer nomena procurador seu un estudiant d’aquesta escola, sent testimonis altres estudiants. El dia 9 de març de 1440, Antoni Sedacer fa testament i nomena hereu univeral les dites escoles. Durant el mes d’abril fan la seva tasca els marmessors que Antoni Sedacer havia nomenat.³⁹ El dia 30 d’abril d’aquest any, els protectors i administradors han elegit ja el successor d’Antoni Sedacer: el prevere i beneficiat a l’església de Santa Maria del Mar de Barcelona Bernat Frigola, amb la titulació de “*rector et administrator scholarum artis magistri Raymundi Lulli*”. Bernat Frigola era un antic estudiant d’aquestes escoles, almenys des de 1434. La seva vinculació amb l’escola era tanta que, en fer testament, nomena hereva universal l’Escola de mestre Ramon Llull.⁴⁰ La seva activitat com a rector duraria almenys fins les darreries dels anys 60 d’aquest segle XV. Fins el dia 25 d’agost de 1494 cap altre document fa esment del rector de l’Escola de Mestre Ramon Llull. En aquesta data se’ns parla del monjo cistercenc Jaume Gener, mestre en teologia, amb la titulació de “*lector scole magistri Raymundi Lulli*”. Tres anys més tard, el dia 2 de febrer de 1497, els protectors i administradors de l’escola, després d’un temps de prova, “*approbantes... lecturam quam concessa fuit vobis*”, elegeixen el benedictí Jaume Costa, monjo del monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona, “*in rectorem et magistrum dicte scole*”.⁴¹ La seva tasca com a docent devia ser òptima, perquè el dia 26 de maig de 1497, “*attendentes provitatem, suficienciam et scienciam vestram... regendi et legendi in ipsis scholis*”, li concedeixen, per un altre any a partir del 18 d’octubre, la direcció i el mestratge de l’escola: “*concedimus vobis lecturam, catedram et regimen dicte scole... eligimus vos in lectorem et magistrum dicte scole*”.⁴²

39. Vegeu el document 8 de l’Apèndix Documental.

40. Vegeu els documents 7 i 9 de l’Apèndix Documental.

41. Vegeu el document 8 de l’Apèndix Documental.

42. Vegeu el document 11 de l’Apèndix Documental.

Hom pot veure en els documents notariaus els noms de diversos estudiants de l'Escola de Mestre Ramon Llull. En aparèixer actuant en contractes, cal deduir que tenien una edat mínima de 14 anys i ens indiquen uns estudiants d'arts. L'any 1430, Claudi Octager, "*studens in scientia venerabilis Raymundi Lulli*", actuava com a marmessor del testament d'un teixidor de Barcelona. L'any 1434, el rector de l'escola Antoni Sedacer elegia com a procurador seu l'estudiant Bernat Frigola, sent testimonis els també estudiants Joan Dèria i Llorenç Cardils. Bernat Frigola, pertanyent a una família molt vinculada a aquesta Escola de Mestre Ramon Llull, ja prevere i beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, feia testament, el dia 23 de juny de 1440, i nomenava hereva universal la dita escola, tot llegant als germans Pere Clarís i Joan Clarís, també estudiants de l'Escola de Mestre Ramon Llull, diversos llibres, sent testimoni Blai Llorenç, també estudiant de la Escola de Mestre Ramon Llull. En el testament, Bernat Frigola elegia ser soterrat en el túmul que Felip de Ferrera, ciutadà de Barcelona, havia fet construir a l'església de Santa Maria de Natzaret per als "*artistes [sic] scole sciencie venerabilis magistri Raymundi Lulli*", és a dir, per als qui professaven les arts liberals a les dites escoles. Aquest desig de soterrament dins aquest túmul dels artistes de l'Escola de Mestre Ramon Llull, l'expressà també, en el seu testament, l'esmentat rector de l'escola Antoni Sedacer: "*eligo sepulturam... in tumulo ubi corpora aliorum artistarum qui soliti sunt legere in Barchinona in dicta arte magistri Raymundi Lulli, fuerunt sublimata*".

No és rar que els testadors barcelonins, en agraïment de favors o beneficis obtinguts, recordin els seus mestres i fins i tot la institució on varen estudiar. El que sí és rar és que una escola, en aquest cas la Escola de Mestre Ramon Llull, sigui nomenada hereva universal dels béns del testador. A mes dels casos ja examinats, d'Antoni Sedacer i de Bernat Frigola, tenim també el de Margarida, vídua de Joan Pere, apotecari i ciutadà de Barcelona, la qual, el dia 1 de maig de 1433, feia testament i nomenava l'Escola de Mestre Ramon Llull hereva universal dels seus béns, en un acte que serví de model a Sedacer. El dia 1 de juliol de 1460, Pere Pontic, cirurgià de

Barcelona, feia testament i llegava a l'Escola de Mestre Ramon Llull un censal mort segons el model testamentari de l'esmentada Margarida de l'any 1433. Malgrat que instituïa la seva filla Margarida com a hereva universal, tanmateix substituïa en l'herència universal l'Escola de Mestre Ramon Llull. Citem, per últim, un altre cas de benefactor: en dos documents datats els dies 7 de novembre i 7 de desembre de l'any 1434, el prevere Martí de Vilargut, eremita vivint a les cel·les de Sant Salvador de Caldes de Montbui, feia donació, a l'Escola de Mestre Ramon Llull, de diversos llibres, que rebé en el seu nom el seu rector Antoni Sedacer.

Les classes particulars

L'ensenyament de lletra, però, també es feia de manera privada –és a dir, a les cases dels discents o dels docents–, per mestres particulars que podien ser escolars o estudiants d'arts, batxillers en arts, mestres i pedagogs, qüestors o aseptadors per a obres pies,⁴³ mercaders, notaris, escrivans, escrivents, clergues, frares mendicants,⁴⁴ etc. Gent, per tant, més o menys relacionada amb la lletra.⁴⁵ Hom troba, però, també el cas de docents amb l'ofici

43. Aquest és el cas de Joan Busquet, qüestor, habitant de Barcelona, que contracta, per quatre anys, Pere Escolar, de 15 anys, oriünd de la Llacuna, per tal que el serveixi aseptant, mentre ell es compromet a ensenyar-li de lletra i d'escriure i a donar-li els llibres que calgui (*AHPB*, Bartomeu Guamir, *Manuale quartum*, 12-III-1412 a 9-V-1415, s. f.).
44. És interessant el cas de fra Jaume, professor dels framenors del convent de Barcelona, bisbe dels Monts Caspis de la Gran Tartària, que es comprometia, l'any 1402, a ensenyar de lletra, durant un any, a Domènec, fill de Pere Vilardell, que havia estat esclau del ciutadà de Barcelona Francesc Vilardell (*AHPB*, Joan Eiximenis, *Quintum decimum manuale*, 26-II-1401 a 10-III-1405, s. f.). També ho va fer, aquesta vegada l'any 1405, amb Ramon Busquets, de 15 anys, oriünd de l'Arboç, durant tres anys (*AHPB*, Berenguer Alemany, *Manuale*, 16-VI-1401 a 11-VIII-1405, f. 14r).
45. En el cas de l'aprenentatge de l'ofici d'il·luminador de llibres, saber llegir i escriure era una condició indispensable. És per això que, quan Salvador Cortès, de 8 anys, és fet contractar pel seu pare amb el mestre Mateu Calderons, il·luminador de llibres, per tal que aprengui aquest ofici, Mateu Calderons s'obliga també a fer que hom li ensenyi de llegir i escriure: "*faciam edocere legendi et scribendi*" (*ACB*, Julià Roure, *Manuale undecimum*, 15-VIII-1416 a 6-II-1418, s. f.).

de barber⁴⁶ i de candeler de cera.⁴⁷ Cal dir que la majoria d'aquests mestres, especialment en el cas dels estudiants, són de fora de Barcelona, per la qual cosa consten com a *habitants de Barcelona* o a *Barcelona*. Manresa, Santa Maria de Moià, Sant Feliu de Guíxols, Sant Feliu de Torelló, Sant Mamet de Corró d'Amunt, Sant Pere de Torelló, Tarna (Gascunya), Tàrrega o Vic són alguns dels llocs d'origen d'aquests docents. Ja hem exposat en els reculls esmentats els emoluments o salaris d'aquests professionals, que són força minsos si els comparem amb els d'altres professionals, i això tant al segle XIV com al segle XV. Això no vol dir que la despesa feta pel pare o tutor del discent sigui petita, si tenim present, a més a més, el cost de l'alimentació, del vestit i del calçat.⁴⁸

Els discents o aprenents de lletra, d'altra banda, pertanyien a totes les classes socials: fills d'agricultor, de beiner, de barber, de cavaller, de cirurgia, de corder, de canviador, de corredor, de fe-

46. Joan Urgell, de 14 anys, fill del difunt Pere Urgell, barber de la ciutat de Barcelona, era contractat, l'any 1417, per Joan Vicenç, barber, per tal d'aprendre aquest ofici, durant cinc anys. Joan Vicenç es comprometia a ensenyar-li de lletra. Però no es tracta d'un cas aïllat, perquè aquest va ser també el compromís que va adquirir el barber de Barcelona Pere Costa amb el nen de 10 anys Bernat, fill del mestre de draps de senyals Bernat de Campins, ciutadà de Barcelona (*AHPB*, Joan Renui, *Manual*, 16-VII-1413 a 9-IV-1418, s. f.).
47. El dia 14 d'agost de 1410, Gabriel, de 14 anys, fill del mariner mallorquí Jaume Pastor, era contractat per Joan Mateu, candeler de cera, ciutadà de Barcelona, per tal d'aprendre, durant cinc anys, l'ofici de candeler. Joan Mateu es comprometia també a ensenyar-li de lletra (*AHPB*, Pere Folgueres, *Manual*, 3-VII-1410 a 25-II-1411, f. 15v-14r).
48. Els marmessors del testament del canviador de Barcelona Jaume de Puig pagaven, l'any 1410, 55 lliures, 3 sous i 4 diners per les despeses de menys d'un any en aliments per als seus fills Bernardó, Jaume i Joaneta, i en la paga del mestre que ensenyava de lletra als nens Bernardó i Jaume (*AHPB*, Guillem Andreu, *Manual*, 22-IV-1406 a 23-V-1410, f. 145r). Joan sa Coma, mercader, ciutadà de Barcelona, esmerçà, també l'any 1410, 22 lliures i 10 sous per raó dels aliments del seu fill Joanet i de la paga del mestre particular que li ensenyava gramàtica (*AHPB*, Pere Pellisser, *Manual*, 11-VI-1409 a 26-XI-1410, s. f.). Les despeses en aliments i en el mestre del nen Bernardó Duran, fill del difunt Bernat Duran, de la parròquia de Teià, a casa del cavaller Pere de Sentmenat, eren de 50 lliures l'any (*AHPB*, Francesc Barau, *Primum manuale*, 25-XI-1412 a 7-VII-1414, f. 33v-34v). A causa de la mortalitat per la pesta, l'any 1410, hom esmerçava 11 lliures en els aliments del nen Roger Bernardó i del seu mestre, enviats fora de Barcelona (*AHPB*, Bernat Nadal, *Manual*, 30-X-1410 a 25-IV-1411, f. 6r).

rrer o fabre, de funcionari reial, de fuster, de gabier, de giponer, de jurista, de llicenciat en lleis, de mariner, de mercader, de mestre d'aixa, de mestre de draps de senyals, de mestre en medicina, de notari, de patró de nau, de porter del rei, de sastre, de tintorer, de vanover, etc. La duració d'aquests contractes d'aprenentatge de lletra són, la majoria, d'un any. També, però, poden durar 2 anys, 3 anys, 4 anys, 5 anys, 6 anys i 8 anys. Tanmateix, en aquests casos l'aprenentatge de lletra és complementari d'un altre aprenentatge o d'una altra activitat.⁴⁹

Abans, com ara, els escolars o estudiants podien pagar-se els estudis posteriors o les despeses ordinàries o extraordinàries que feien mentre estudiaven, ensenyant a altres nois en privat –és a dir, a casa del noi–, en una escola privada –per a la qual cosa podien constituir societat amb un altre docent per tal de regir escoles a la ciutat de Barcelona–, i també ensenyant en les escoles institucionals o públiques a altres nois, de nivell escolar inferior, que també hi anaven.⁵⁰ També es col·locaven sovint com a membres

49. Cal destacar el cas de Jaumet, de 8 anys, fill de Guillem de Clapers, de la parròquia de Santa Fe del Penedès. El pare es comprometia a lliurar el seu fill a Violant, muller de Bernat Colteller, de la vila de Granollers, per tal que la servís durant 8 anys. Violant es comprometia, entre altres coses, que hom li ensenyés de lletra (*AHPB*, Pere de Folgueres, *Manual*, 30-IV-1415 a 30-IV-1416, f. 62v-63r). En el cas de contractes d'aprenentatge de notari, l'aprenent era enviat també a l'escola per aprendre gramàtica o per perfeccionar els coneixements adquirits. Aquest és el cas del notari de Barcelona Joan Reniu que, en dos contractes de l'any 1418 i de l'any 1420, es comprometia a enviar l'aprenent a l'escola durant els dos primers anys dels quatre del contracte (*AHPB*, Francesc Ferrer, *Manuale comune primum*, 20-X-1416 a 4-II-1426, s. f.: el primer dels contractes és signat el dia 21 de novembre de 1418, l'altre ho fou el dia 18 de gener de 1420).
50. Aquest és el cas dels estudiants d'arts Bernat Manola i Joan Sabater, ambdós de Barcelona, que per ensenyar de lletra a altres escolars a les escoles majors de Barcelona, cobraven, l'any 1415, diverses quantitats (*AHPB*, Pere Grananya, *Vicesimum quartum manuale*, 8-IV-1415 a 9-VII-1416, f. 13v). També és el cas d'Antoni Soler, estudiant d'arts de Barcelona, que cobrava, l'any 1424, 4 lliures i 8 sous per haver ensenyat de lletra, a les dites escoles, a Franciscó, fill del mercader de Barcelona Francesc Casasaja (*AHPB*, Bernat Nadal, *Llibre d'èpoques de diverses marmessories*, 1425 a 1432, f. 56r-v). I també Joan Riquer, estudiant d'arts, l'any 1425, cobrava 110 sous per haver ensenyat gramàtica, a les dites escoles majors de Barcelona, a Joanet, fill de Guillem Ros, llicenciat en lleis i ciutadà de Barcelona, "*quem teneo in speciali in camera mea scolarum maiorum ipsius civitatis Barchinone*" (*AHPB*, Jaume Isern, *Manual*, 20-XII-1424 a 29-X-1425, f. 37r).

de la família del rector d'una església:⁵¹ feien de mossos personals del rector, l'acompanyaven en els seus viatges, tenien a llur càrrec les respostes litúrgiques de l'ofici diví, tocaven les campanes, deien o llegien les epístoles, feien el servei de l'església, tenien cura dels objectes litúrgics de l'església,⁵² estaven a la rectoria, ensenyaven als infants els primers elements de la doctrina, o ajudaven en el regiment de l'escrivania de l'església parroquial.

El capítol de la Seu de Barcelona manà, l'any 1359, que quatre escolars servissin i tinguessin cura de la sagristia: dos que tinguessin entre 15 i 20 anys d'edat i uns altres dos d'entre 10 i 15 anys. Havien d'ajudar en tot allò que pertocava a la sagristia: tocar les campanes per al culte, tenir cura dels llibres de cor, ajudar a missa i servir a l'altar major cada dia, canviar els ornaments, portar els bardons a les processons del capítol, etc. Dos d'ells havien de dormir sempre a la sagristia. Farien el servei en torns setmanals un dels grans i un dels petits, mentre els altres dos podrien anar a l'escola o fer allò que els calgués. Els diumenges i festes tots quatre havien d'ajudar a la missa major a l'altar de la Santa Creu i a les misses de Santa Eulàlia.⁵³ També la capella reial disposava d'escolars contractats a sou.

51. Sovint aquests escolars segueixen els estudis eclesiàstics, per la qual cosa molts són ja clergues tonsurats, com hom pot veure en els reculls documentals del segle XIV citats a la nota número 1. El mateix passà al segle XV. Per exemple, l'any 1402, Joan Duran, clergue tonsurat, era contractat com a escolar pel rector de l'església de Sant Just de Barcelona, per tal de servir a l'església i a la casa del rector (*ACB*, Gabriel Canyelles, *Tertium manuale*, 50-III-1402 a 24-IV-1405, f. 115v). O bé Pere Borjosa, clergue tonsurat de Santpedor, l'any 1404, que es col·locava com a escolar també amb el rector de l'església de Sant Just (*ACB*, Gabriel Canyelles, *Quintum manuale*, 2-VIII-1404 a 21-XI-1405, f. 56v).
52. Joan Roca, oriünd de la vila d'Olot, i Esteve Guerau, oriünd de la vila de Granollers, ambdós clergues tonsurats, eren contractats conjuntament, l'any 1417, com a escolars pel rector de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, per tal de fer els serveis que acostumaven a fer els escolars de la dita església i, de manera específica, tenir cura i guardar l'església, les creus, els ornaments i tot el que hi hagués dins (*AHPB*, Bernat Pi, *Manual*, 20-IV-1417 a 30-IX-1417, f. 52v-53r).
53. *ACB*, *Liber camisiae*, f. 18r. L'any 1381, Pere Coll, de 16 anys, clergue tonsurat de la diòcesi de Barcelona, fill d'un agricultor de Barcelona, era contractat durant dos anys per a aquesta tasca. El mateix va fer Berenguer Gibert, també de 16 anys, oriünd de la vila de Piera. Vegeu HERNANDO, «L'ensenyament a Barcelona... Segona part...», pàg. 209-210, 254, 257-258.

Tanmateix, sovint també els escolars es feien contractar per clergues per tal de servir-los, i rebien d'ells educació complementària en lletra, en doctrina i en bons costums. O bé eren contractats per mercaders per tal d'ajudar-los també a portar els comptes. Hi ha, però, el cas de Jaume Cucó, de Mallorca, que fou contractat per Pere Gavet, doctor en medicina, "*pro scolari, scutifero et servitore*", qui, a més de donar-li la paga, l'instruïria en la ciència de la medicina. I també Francesc Rossell, ja clergue tonsurat, que fou contractat pel notari de Barcelona Berenguer de Llerona, per servir-lo a canvi d'aliments, vestit i ensenyament de gramàtica.⁵⁴

La duració dels contractes oscil·la entre set mesos, un any i dos anys. Hi ha, però, el cas de l'escolar Galceran Bellestar, de Sant Hipòlit de Voltregà, diòcesi de Vic, que va servir durant 12 anys a Ramon de Vilalta, sagristà de la Seu de Barcelona, parent seu, a canvi tan sols d'alimentació i d'alguna peça de vestit. Pel que fa a l'origen dels escolars, n'hi ha de: Abrera, diòcesi de Barcelona; Barcelona ciutat; Barcelona diòcesi; Calataiud, diòcesi de Saragossa; castell de la Roca, diòcesi d'Elna; Mallorca; Montblanc, diòcesi de Tarragona; Olot, diòcesi de Girona; Pals, diòcesi de Girona; Sanaüja, diòcesi d'Urgell; Sant Esteve de Palau, diòcesi de Barcelona; Sant Hipòlit de Voltregà, diòcesi de Vic; Santa Maria de Ridaura, diòcesi de Girona; Santpedor, diòcesi de Vic, etc.

Aquests escolars rebien, a més d'aliment, vestit i calçat, emoluments que, tal com passa en el cas de l'ensenyament privat, oscil·len segons les diverses variables de temps, d'edat, de formació, de tasca a fer, etc.: 8 diners per dia; 20 sous per any i els percaços; 30 sous per any; 30 sous per any i els percaços; 60 sous per any; 75 sous per any; 6 lliures; 7 lliures i 10 sous per any; 8 lliures; 10 lliures per any; 11 lliures i 5 sous; 5 florins d'or i els percaços; o només els percaços que s'acostumaven a donar als escolars en el cas del servei fet a una església; o tan sols els aliments. A més, els escolars de gramàtica que feien la cercavila de

54. Vegeu HERNANDO, «L'ensenyament a Barcelona...Segona part...», doc. 16, 24, 41, 124, 205, 206, pàg. 160, 167, 182, 241, 272, 273.

la festa de Sant Nicolau a la ciutat de Barcelona rebien del rei tres florins.

La revisió dels nombrosos testaments, tant els dipositats en pergamí a l'Arxiu de la Catedral de Barcelona com els protocols de contingut monogràfic de testaments dels diversos arxius de Barcelona, ens ha permès aplegar diversos llegats de testadors que tenen com a objectiu principal facilitar l'accés a l'aprenentatge de lletra com un mitjà, a la fi, de promoció social. Del nostre recull, la majoria dels testadors benefactors són eclesiàstics. També hi ha, però, juristes, notaris, mercaders, argenters, boters, mariners, estudiants, etc.⁵⁵ A vegades el destinatari dels llegats és genèric: és a dir, hom llega una quantitat determinada a la Pia Almoina o bé aquesta és feta hereva universal. La Pia Almoina, doncs, haurà de proveir d'aliments durant tres, quatre o sis anys un o diversos escolars pobres que aprenguin de lletra o un ofici. En algun cas la provisió de l'escolar es limita de quatre a dos anys, si el nen pobre es decanta a aprendre un ofici i no a aprendre de lletra. També es dona el cas que si l'escolar progressava, els tres anys de provisió s'ampliessin a cinc. O a l'inrevés, que si no progressava en l'estudi es limités el llegat a un sol any. Hi ha també el cas que el dret a rebre la totalitat d'una deixa estigui condicionat a aprendre de lletra o al progrés en aquest aprenentatge. Se solen preferir els escolars pobres més pròxims en parentiu als testadors, encara que, en cas de mancar, seran substituïts per escolars no parents. A vegades, però, el beneficiari d'un llegat és un parent determinat: fills d'un oncle, nebots,

55. Per exemple, Berenguer Solsona, jurista i ciutadà de Barcelona, el dia 13 de gener de 1403, feia testament i disposava que els seus fills Salvador i Lluís, fins que tinguessin 17 anys, aprenguessin a llegir i escriure i també l'ofici de mercader (*AHPB*, Pere Pellisser, *Llibre de testaments*, 7-VII-1395 a 28-V-1435, f. 6v-12r). Miquel Surell, boter i ciutadà de Barcelona, en el seu testament signat el dia 30 de setembre de 1407, disposava que els seus fills Antoni, Pericó i Franciscó anessin a l'escola per aprendre de lletra i disposessin dels llibres necessaris (*AHPB*, Bernat Nadal, *Llibre de testaments*, 17-IX-1393 a 13-VIII-1410, s. f.). El dia 1 de juliol de 1412, Llorenç Armeyach, estudiant d'arts de Barcelona, rebia dels marmessors del mercader de Barcelona Joan Verdaguer un llegat de 40 sous com a ajut per als seus estudis (*AHPB*, Bernat Pi, *Manual*, 3-VI-1412 a 22-I-1413, f. 21r).

fills de nebots; o una persona coneguda propera al testador per raó de servei o de convivència; o bé el docent dels fills del testador. Destaquem el cas de Bartomeu Vinyes, argenter, ciutadà de Barcelona, fill d'un flassader de Girona, que donà la llibertat al fill d'una esclava seva, dit Arnau, i li llegà 110 lliures que havia d'administrar un marmessor, també argenter, fins que el dit Arnau arribés als 18 anys. Durant aquest temps el dit Arnau havia de viure a casa del marmessor, aprendria de lletra i, en tenir capacitat, aprendria l'ofici d'argenter.⁵⁶ En altres casos els llegats s'estableixen perquè l'escolar estudiï concretament cant, gramàtica i dret canònic; perquè l'escolar segueixi els estudis eclesiàstics; o perquè el beneficiari, un frare predicador, aconseguixi el títol de mestre en teologia. Els llegats de llibres per a l'aprenentatge de lletra són sovint genèrics, encara que no sempre: hom llega tots els seus llibres a alguna persona determinada perquè aprengui de lletra.

El llibre per a l'ensenyament

Ara bé, quin manual o llibre de text servia per a l'aprenentatge de lletra? Se sol afirmar que el *Doctrinale puerorum*, obra escrita el 1209 per Alexandre de Villedieu, que substituï les gramàtiques usades fins aleshores, el *Donat* del segle IV i el *Priscia* del segle V-VI, i serví, com a la resta d'Occident, de text guia per a l'aprenentatge de lletra o de gramàtica durant els tres segles següents.⁵⁷

Un esborç sistemàtic de les fonts seriades dels arxius, especialment els protocols notarial, del segle XIV, cercant tota la informació possible sobre el llibre durant aquest segle, ens mostra

56. Vegeu *AHCB*, Fons Notarial, III, 1, *Testament de Bartomeu Vinyes, argenter, ciutadà de Barcelona*, f. 3v-7v. Hom pot veure el contingut del testament a l'Apèndix Documental, 12.

57. Vegeu l'article «Alexandre de Villedieu», dins *Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona, 1970, vol. I, pàg. 541.

una realitat més complexa i més rica pel que fa al llibre de gramàtica. Els canvis produïts des de, per exemple, Ciceró fins al segle XIV van ser profunds en tots els aspectes i també, per consegüent, en l'aprenentatge de lletra i en el llibre de gramàtica. Canvi, però, no vol dir oblit. Nous mètodes i nous textos no vol dir deixar de banda el passat. En les biblioteques privades dels barcelonins del segle XIV hom observa l'existència, ací i allà, de gran part dels textos relacionats amb l'aprenentatge de lletra i el llibre de gramàtica des de l'Antiguitat: *De inventione rethorica* de Ciceró i *Rethorica ad Herennium* del Pseudo-Ciceró (segle I aC), *De oratoria institutione* de Quintilià (segle I dC), *Cató* o els *Dísticos* del Pseudo-Cató (època imperial), *Ars grammatica* d'Elius Donat o *Pars* o *Partes* (segle IV), *Institutiones grammaticae* de Priscià (segles V-VI), *De doctrina christiana* de Sant Agustí (segles V-VI), *Institutiones divinarum et saecularium litterarum* de Casiodor (segles V-VI), *De disciplina scholarium* o *De scholastica disciplina* del Pseudo-Boeci (segle XII), *Alexandreis* o *Alexandre* de Gautier de Châtillon (segle XII), *Tobias* de Mateu de Vendôme (c. 1200), *Contemptus mundi* d'autor anònim (segle XIII), *Poetria nova* de Gaufridus de Vinsauf (segle XIII), *Liber derivationum* d'Hugucio de Pisa (segle XIII), *Doctrinale puerorum* d'Alexandre de Villedieu (segle XIII), *Graecismus* d'Évêrard de Béthune (segle XIII), el comentari del dominic anglès Robert Kilwardby sobre les *Institutiones grammaticae* de Priscià (segle XIII), *Liber expositionis vocabulorum* de Guillem Brito o el Bretó (segle XIII), *De modis significandi* d'autors diversos (segles XIII-XIV), *Liber quinque clavium* o *Rudium doctrina* de Jean de Garlande (c. 1180-1258), *Catholicon* o *Catolicon* de Giovanni Balbi de Gènova († 1298). Hom observa també l'existència dels manuals més en ús de la nova disciplina, lligada a l'aprenentatge de la gramàtica, que és l'*ars dictaminis*, és a dir, de la tècnica de redacció, l'inici de la qual és del segle XII: *Summa dictaminis* d'Adalbert de Samaria o *Summa Samerese* (segle XII), *Summa Bernardina* o *Summa dictaminis* de Bernat de Tours (segle XII), *Libellus de arte dictandi rethorice* de Petrus Blesensis o Pierre de Blois (1181-1184), *Summa dictaminis* de Guido Faba (1229), *Summa dictaminis* de

Tomàs de Càpua (segle XIII), *Summa dictaminis secundum stilum romanae curiae* de Ricard de Pofi (segle XIII), *Summa dictaminis* de Petrus de Vineis o Pere des Vinyes (segle XIV), *Summa cancellariae* de Laurentius de Aquileia o Laurentius Lombardus (segle XIV). Aquestes obres representen, més o menys, la història de l'aprenentatge de lletra, del llibre de gramàtica i de la tècnica de redacció, des de l'antiguitat fins a la modernitat, i totes, com pot observar-se en l'apèndix documental, foren conegudes pels barcelonins dels segles XIV i XV.⁵⁸

La cultura a Catalunya durant el segle XIV no és altra que la que, a mitjan segle XIII, es generalitza a tot l'Occident medieval.⁵⁹ Fins aquest moment, l'ideal dominant de cultura es basava en la que els Pares llatins havien llegat. Els orígens, però, d'aquesta es troben en la literatura llatina, l'ideal de la qual es troba, de manera especial, encara que no pas de manera exclusiva, en Ciceró i Quintilià. Per a Ciceró l'eloqüència és l'art suprem, perquè, si l'home es distingeix dels animals pel llenguatge, com millor home parla, millor home és. L'eloqüència, però, no es basa en la pura retòrica, perquè l'ideal humà és el de l'orador instruït (*doctus orator*). La instrucció prové de les *artes liberales*: la gramàtica, les matemàtiques, la música, la retòrica, la filosofia, la geometria. En fi, les arts liberals de l'Edat Mitjana. Aquest és l'ideal del *De inventione rethorica* de Ciceró i del *Rethorica ad Herennium* del Pseudo-Ciceró. L'ideal humà, segons *De oratoria institutione* de Quintilià, és el del *vir bonus dicendi peritus*, és a dir, el

58. El recull de documents arriba a 457 i ens mostra un panorama de la cultura dels barcelonins del segle XIV força interessant. Vegeu Josep HERNANDO, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XIV*, Barcelona, Fundació Noguera (Textos i Documents), 1995. Vegeu també Josep HERNANDO, «Lectores y libros en los protocolos barceloneses en el siglo XV: la formación básica posible de un lector barcelonés», *Napoli Nobilissima* (Nàpols), 33 (1994), pàg. 147-156. I també Josep HERNANDO, «Una biblioteca privada i pluridisciplinar del segle XIV. La biblioteca del jurista Ramon Vinader († 1351)», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 16-17 (1995-1996), pàg. 9-32.

59. J. BOWEN, *Historia de la educación occidental*, Barcelona, Herder, 1979, vol. II (*La civilización de Europa, siglos VI a XVI*); P. RICHÉ, *La educación en la Cristiandad Antigua*, Barcelona, Herder, 1985.

de l'home de bé que sàpiga parlar. Perquè això sigui possible, primer cal aprendre de llegir i d'escriure. Tot seguit, hom aprendrà els *grammatica*, és a dir, a més de la gramàtica pròpiament dita, l'estudi dels poetes, dels historiadors, dels oradors i de la composició literària. Impossibile assolir-ho sense les arts liberals (la gramàtica, les matemàtiques, la música, la retòrica, la filosofia, la geometria), que són les auxiliars de la 'gramàtica' o estudi de la literatura. Segueix, per últim, la retòrica, és a dir, l'art de parlar bé.⁶⁰

Tots els Pares de l'Església llatina, l'autoritat dels quals dominà el pensament medieval, reberen primer la formació volguda per Ciceró i que va codificar Quintilià. Tan sols calia modificar-ne l'esperit. Si Ciceró volia formar el *doctus orator*, l'orador instruït, i Quintilià el *vir bonus dicendi peritus*, l'home de bé que sàpiga parlar bé, Sant Agustí, amb el seu *De doctrina christiana*, tot conservant la mateixa cultura, volgué formar el *vir christianus dicendi peritus*, és a dir, l'home cristià que parla bé. El text, però, que cal comprendre és la Sagrada Escriptura, per a la qual cosa són necessaris tots els recursos de les arts liberals: història, geografia, botànica, zoologia, mineralogia, astronomia, medicina, agricultura, navegació, dialèctica i, finalment, l'aritmètica. Però no acaba aquí el procés: cal saber parlar de l'Escriptura i, per a això, és necessària la retòrica.⁶¹ Aquest procés el trobem reflectit en l'obra de Cassiodor *Institutiones divinarum et saecularium litterarum*. El llibre II d'aquesta obra, amb el títol *De artibus et dis-*

60. Com a exemple de la presència d'aquests llibres fonamentals de la cultura llatina tenim la biblioteca de Ramon Vinader, el qual posseïa *De inventione rethorica* o *De oratore* de Ciceró, és a dir, la *Rethorica vetus*, *De oratoria institutione* de Quintilià, *Ars grammatica* de Donat (segle IV), *Institutiones de arte grammatica* de Priscià (segles V-VI). Ja que els *grammatica* incloïen també l'estudi dels poetes, dels historiadors, dels oradors i de la composició literària, Ramon Vinader tenia a la seva biblioteca les *Epistolae ad Lucilium* o *De institutione morum* de Sèneca (segle I), *De proverbii* de Pseudo-Sèneca, *Thebais* de Publi Papini Estaci (segle I), *Satirae* de Juvenal (segles I-II), la lectura del qual era recomanada per *De scholastica disciplina*, obra del segle XII atribuïda a Boeci, l'ideal del qual era traduir, comentar, conciliar i transmetre, ideal també de Cassiodor (segles V-VI), del qual Ramon Vinader posseïa l'obra *Variae*.

ciplinis liberalium litterarum, serà d'ús freqüent, com a manual, en les escoles monàstiques. Es tracta d'un mena de *Summa* de les arts liberals, és a dir, del que cal saber per estudiar amb profit la Sagrada Escripura i després ensenyar-la.

Fins mitjan segle XIII la cultura occidental és la dels Pares llatins: una espècie d'*eloquència cristiana*, és a dir, l'eloquència entesa a la manera de Ciceró i de Quintilià, en la qual la saviesa cristiana substitueix la saviesa dels filòsofs. A mesura que les obres d'Aristòtil són traduïdes al llatí i els mestres de lògica les introdueixen en llur programa d'ensenyament, l'estudi d'aquestes obres va ocupant cada vegada més temps, i menys l'estudi de la gramàtica, dels textos clàssics i de les altres arts liberals. Apareix així un nou tipus de cultura, el fonament de la qual és un mínim de gramàtica que exigeix l'ús corrent d'un llatí escolar, constituïda per l'estudi de la lògica⁶² i de la filosofia d'Aristòtil i coronada per una teologia, la tècnica de la qual s'inspira en aquesta lògica i aquesta filosofia. Això no vol pas dir, com veurem tot seguit, que hom no conegui els autors de l'antiguitat clàssica i que en desaparegui l'estudi.

En haver après la gramàtica llatina, calia llegir alguns textos. Hom disposava de la Bíblia, en especial del *Psalterium*, el *Saltiri* dels textos medievals,⁶⁵ i del llatí de la litúrgia. Hom llegia també

61. El tipus romà d'educació era essencialment literari, gramatical i retòric. Les escoles romanes eren de dos tipus segons els dos cicles de formació. En el primer cicle, el de les escoles dels gramàtics, s'ensenyava morfologia i sintaxi, per tal de parlar correctament, i nocions d'aritmètica, de geometria, d'astronomia o geografia i de música. En el segon cicle, el de les escoles dels retòrics, l'objectiu de les quals era ensenyar com s'han d'exposar els coneixements adquirits, les etapes eren *lectio* (llegir el text d'un poeta o orador), *emendatio* (corregir el text), *narratio* (explicar el text) i, per últim, *iudicium* (criticar el text). A més, hom aprenia nocions de lògica i de dialèctica.

62. D'aquí la popularitat de l'obra *Tractatus logice* o simplement *Tractatus* de Petrus Hispanus (1210-1277), després papa Joan XXI. Hom el pot veure a la biblioteca del ciutadà de Barcelona Bernat Loreda (*ACB*, Bernat de Vilarrúbia, *Capibrevium rogacionum sive notarum*, 26-III-1355 a 26-VII-1355, f. 121v-126v). També el posseïa el notari públic de Barcelona Antic Font (*AHPB*, Guillem de Sant Hilari, *Quadragesimum capibrevium notarum*, 25-VIII-1360 a 26-XI-1360, f. 55r-57v). I un ciutadà de Barcelona, el nom del qual desconeixem (*AHCB*, Fons Notarial, I, 2, segle XV, *Inventari i encants anònims*, f. 1r-17r).

els autors clàssics. Seguint les recomanacions del *De disciplina scholarium* o *De scholastica disciplina* del Pseudo-Boeci, obra del segle XII,⁶⁴ la instrucció havia d'estendre's progressivament des dels primers elements fins a l'estudi dels escriptors com Sèneca, Lucà, Ovidi, Virgili, Horaci, Juvenal.⁶⁵ Tanmateix, hom feia ús sobretot d'obres pseudoclàssiques: l'*Alexandreis* de Gautier de Châtillon (escrit vers 1176-1179), poema que consta de 5.464 hexàmetres i que explica les gestes d'Alexandre el Gran; el *Tobias* de Mateu de Vendôme, (escrit vers l'any 1200), versificació del Tobias de l'Antic Testament; el *Contemptus mundi*, o de forma abreviada *Contemptus*, obra anònima del segle XIII, dissertació moral en versos variadament rimats.⁶⁶

La decadència, per consegüent, pel que fa a l'estudi dels clàs-

63. Pere Roure, beneficiat de l'església del monestir de Santa Maria de Jonqueres, a més de diversos llibres propis dels clergues de l'època, disposava de diversos llibres més, entre els quals hi havia un *Saltiri*, que ens fan veure que l'ensenyament de lletra era una altra activitat seva: un *Partes*, és a dir, l'*Ars grammatica* d'Elius Donat (segle IV), l'obra anònima *Contemptus mundi* (segle XIII), un *Cató*, és a dir, els *Dístics* del Pseudo-Cató (època imperial), un *Tobias* de Mateu de Vendôme (c. 1200), el ja dit *Saltiri* i "*quasdam tabellas ceratas*" i bancs per a ús dels seus alumnes (*ACB*, Bernat de Vilarrúbia, *Capibrevium notarum sive rogacionum*, 25-IX-1336 a 17-IX-1336, f. 10v-13v). En morir l'escolar Bernat de Torre, oriünd de Castellfollit de Riubregós, que estudiava a Barcelona, hom retornà a la seva mare els seus béns, entre els quals hi havia dos llibres per a l'aprenentatge de lletra: un *Doctrinale* d'Alexandre de Villedieu (segle XIII) i un *Saltiri* (*ACB*, Pere Borrell, *Manuale*, 26-VIII-1364 a 27-X-1365, f. 128v-129r). Francesc Prunell, escolar de Barcelona, signà una àpoca, el dia 25 de febrer de 1384, per la quantitat que se li devia per haver ensenyat de lletra al fill del mercader de Barcelona Jaume de Pelfort i pel preu d'un *Saltiri* per a l'ensenyament del nen (*AHPB*, Berenguer Escuder, *Manual*, 29-XII-1385 a 22-XII-1385, f. 25v). El mateix va fer, aquesta vegada l'any 1426, Pere Sunyer, estudiant d'arts i mestre del nen Guillemó, fill de Guillem Oliver, de la tresoreria del rei, ciutadà de Barcelona (*AHPB*, Antoni Brocard, *Manual d'apoques de diverses marmessories*, 1424 a 1437, s. f.).
64. Vegeu-la a PL 64, cols. 1225-1228. Aquesta obra, molt popular durant la Baixa Edat Mitjana, presenta un programa d'estudis que té com a base la gramàtica, la literatura llatina i una lògica elemental. Després hom podia passar als estudis mitjans i superiors.
65. Les biblioteques particulars dels barcelonins del segle XIV disposaven d'obres de gran part d'aquests autors, segons el recull de documents que ja hem publicat. El més popular, per la seva presència, fou Sèneca, tot seguit Ovidi, Juvenal, Quint Curci Ruf i Publi Papini Estaci.

sics, és palesa. La llengua llatina, però, era la llengua culta que hom usava a les escoles. Calia, doncs, un mínim d'estudis gramaticals. Si l'estudi de la lògica començava al més aviat possible, calia abreujar l'estudi de la gramàtica. Seguint la tècnica mnemotècnica, iniciada a mitjan segle XII, apareix, cap al 1210, la *Poetria nova* de l'anglès Gaufridus de Vino Salvo.⁶⁷ Les gramàtiques de l'antiguitat, l'*Ars grammatica* de Donat (segle IV) i la *Institutio de arte grammatica* de Priscià (segles V-VI), basades en la resolució dels punts dubtosos per mitjà dels exemples dels millors autors llatins, passaren a un segon terme, malgrat que no desaparegueren mai de les escoles i les biblioteques privades.⁶⁸ Les noves gramàtiques no asseguren la correcció del llenguatge basant-se en el principi d'autoritat, sinó que pretenen una demostració causal de les seves regles. Aquest és el cas de la més popular de les gramàtiques a partir del segle XIII, el *Doctrinale puerorum*, o senzillament *Doctrinale* o *Doctrinal* d'Alexandre de Villedieu, de 1209, on s'exposa la gramàtica llatina en 2.645 versos hexàmetres. També és el cas del *Graecismus*, o *Grecisme*, d'Évêrard de Béthune, obra també en vers i que fou coneguda

66. Aquests llibres els trobem a totes les biblioteques dels barcelonins que aprenien o aprengheren de lletra: clergues, juristes, notaris, funcionaris reials, escriptors, mercaders, etc. Com a exemple tenim la biblioteca del mercader de Barcelona Ferrer des Puig, on hi havia els *Distics morals* del Pseudo-Cató, el *Contemptus mundi* d'autor anònim, el *Doctrinale* d'Alexandre de Villedieu, el *Graecismus* d'Évêrard de Béthune, el *Tobias* de Mateu de Vendôme, l'*Alexandre* de Guatier de Châtillon i el llibre de tècnica de redacció *Summa Bernardina*, és a dir, la *Summa dictaminis* de mestre Bernat de Tours (*AHCB*, Fons Notarial, I, 2, *Encant dels béns de Joan Ferrer des Puig, mercader*, f. 24r).

67. És significativa la presència a la biblioteca d'un clergue de Barcelona, l'any 1390, no tan sols de la *Poetria nova* de Gaufridus de Vino Salvo, sinó també del *Catholicon* de Giovanni Balbi de Gènova († 1298) i el llibre de tècnica de redacció *Summa dictaminis* de Petrus de Vineis o Pere des Vinyes (segle XIV) (*AHPB*, Pere Granyana, *Primum capibrevium extraordinarium*, 26-V-1385 a 3-VII-1399, f. 76r-79r). L'any 1402, Narcís Castell, notari i escriptor del rei, ciutadà de Barcelona, feia testament i llegava la *Poetria nova* de Gaufridus de Vino Salvo a Joan Vilella, també escriptor del rei (*AHPB*, Bartomeu Gras, *Liber notularum*, 1-I-1402 a 7-III-1403, s. f.).

68. Així, la *Institutio de arte grammatica* de Priscià fou objecte d'un comentari, força popular a la Baixa Edat Mitjana, pel dominic anglès Robert Kilwardby (segle

amb el nom del seu autor com *Abreart* i amb diverses altres variacions del nom; i també del *Liber quinque clavium* de Jean de Garlande (c. 1180-1258). El mateix objectiu pretén el *Liber derivationum* d'Hugucio da Pisa (segle XIII), força popular també i conegut com *Derivator*, *Dirivador*, *Dirivacions*, o amb el nom del seu autor, *Oguició* o *Uguició*, i que, a més de la gramàtica pròpiament dita, també ensenya etimologia i lexicografia. El tractat, però, més complet del segle XIII va ser el *Catholicon*, acabat l'any 1286, de Giovanni Balbi de Gènova, que és un glossari d'obres que van des de Donat a Isidor de Sevilla, d'Huguccio a Papias, del *Doctrinale* al *Graecismus*, i que conté digressions morfològiques i sintàctiques i introdueix a l'etimologia de les paraules.⁶⁹

El resultat va ser un canvi d'orientació en l'estudi de la gramàtica. Si abans gramàtica i dialèctica anaven unides, ara la gramàtica és absorbida de manera progressiva per la lògica per servir d'introducció a l'estudi de la filosofia, en lloc de servir d'introducció literària a les obres mestres de l'antiguitat. En són testimonis les summes o tractats dits *De modis significandi*.⁷⁰ L'objecte d'aquestes obres és el mateix que el de les antigues gramàtiques, però aquí les parts del discurs s'estudien com a modes de significació (*modi significandi*), és a dir, tenint present

69. És interessant, des d'aquest punt de vista, la biblioteca de Pere Vidal, escrivà del rei i ciutadà de Barcelona, que posseïa diversos llibres de gramàtica, entre els quals hi havia els citats aquí: dos *Pars* o *Ars grammatica* d'Elius Donat, tres *Doctrinale* d'Alexandre de Villedieu, un *Tobias* de Mateu de Vendôme, un *Grecisme* d'Évêrard de Béthune, un *Liber derivationum* d'Huguccio da Pisa, un *Alexandre* de Gautier de Châtillon, un *Catholicon* de Giovanni Balbi de Gènova i altres sense especificar. Hom trobà diversos llibres de tècnica de redacció: dos exemplars de la *Summa Bernardina*, és a dir, la *Summa dictaminis* de Bernat de Tours, dos exemplars de *Libellus de arte dictandi rethorice* de Petrus Blesensis o Pierre de Blois, una *Summa dictaminis* del mestre Pere des Vinyes o Petrus de Vineis i altres sense especificar (ACB, Nicolau de Fàbrega, *Manual*, 3-VIII-1389 a 17-XI-1390, s. f.).

70. Un exemplar d'aquest gènere de llibre de gramàtica devia tenir molt d'interès per a Bernat de Tarragona, prevere i beneficiat de l'església de Sant Jaume de Barcelona, ja que va nomenar un procurador perquè el recuperés de la persona a la qual l'havia encomanat (ACB, Gabriel Canyelles, *Primum manuale comune*, 13-IV-1399 a 24-XII-1400, f. 73r).

la seva aptitud per expressar els diversos aspectes de l'ésser i del pensament. A partir d'aquí, hom passa a l'estudi de la lògica, l'objecte de la qual són els modes del coneixement (*modi intelligendi*); i, tot seguit, es passa a la metafísica, l'objecte de la qual són els modes de l'ésser (*modi essendi*), és a dir, substància, accident, essència, existència, etc.

El caràcter, per consegüent, de les arts liberals, en especial del *trivium*, sobretot de la gramàtica i de la retòrica, és eminentment pràctic i utilitari. És a dir, la gramàtica i la retòrica són considerades com a propedèutica per a l'estudi de la teologia o, si escau, del dret. No té res d'estrany, doncs, que sorgís una nova disciplina, primer a Itàlia i tot seguit a la resta de l'Occident medieval: l'*ars dictaminis*. Escripturar un fet, sigui de la mena que sigui, exigeix la redacció del text. Per assolir correcció textual i exactitud de formulació, hom va fer ús d'unes obres conegudes com a *ars dictandi* i de formularis. Ambdós tipus proporcionaven suport literari i tècnic. L'*ars dictandi* és l'expressió i suma del que ensenya el *trivium*, especialment del que ensenyen la gramàtica i la retòrica. L'*ars dictandi* és la disciplina que tracta del *dictare*, és a dir, de la redacció, segons les normes de la gramàtica, la retòrica i la lògica.⁷¹

No té res d'estrany, doncs, la presència d'aquestes obres en les biblioteques no tan sols dels juristes, notaris i escrivans, sinó també dels clergues i, fins i tot, dels mercaders, perquè l'*ars dictandi* és una disciplina literària.⁷² En les biblioteques dels barcelonins del segle XIV abundaren aquestes obres, la majoria de les quals eren epistolares. En general aquestes obres són designades amb un nom genèric: *liber de dictamine litterarum*, *liber vocatus dictamen litterarum*, *liber dictaminis epistolarum*, *libri dictami-*

71. Vegeu J. BONO, «Introducción preliminar y fuentes», dins *Historia del Derecho Notarial Español*, Madrid, Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España, 1979, vol. I (*La Edad Media*), pàg. 199-228; J. GARCÍA-GRANERO, «Formularios notariales de los siglos XII al XVI», *Anales de la Academia Matritense del Notariado*, XXII (1978), pàg. 255 i seg.

72. Vegeu M. OLIVAR, «Notes entorn la influència de l'*Ars dictandi* sobre la prosa catalana de cancelleria de finals del segle XIV», dins *HARL*, III, pàg. 631-653.

num litterarum, liber in quo sunt forme litterarum, libre de dictats de letres, libre de dictats de cartes. Igualment, molts dels autors més importants d'aquesta disciplina de l'*ars dictandi* foren coneguts. Aquest és el cas de la *Summa Sameresae*, és a dir, els *Praecepta dictaminum* d'Adalbert de Samaria, de Bolònia, del segle XII; de la *Summa Bernardina*, és a dir, la *Summa dictaminis* de Bernat de Tours, del segle XII;⁷⁵ de *Mestre Pere Blesent* o *Blesant* o *Verbal*, és a dir, el *Libellus de arte dictandi rethorice* de Petrus Blesensis o Pierre de Blois, de la fi del segle XII, el qual s'inspirà en la *Summa Bernardina*; de la *Summa dictaminis*, de 1229, de Guido de Faba, capellà a Bolònia, obra també dita *Viridarium consolationis*; de la *Summa dictaminis breviter et artificose composita per magistrum Laurentium Lombardum*, és a dir, la *Practica* o *Summa cancellariae* de Llorenç d'Aquileia (segles XIII-XIV).⁷⁴

Un subgènere de l'*ars dictandi* està format per formularis i tractats que, des de la fi del segle XII, es redactaren per a ús d'escriptors i notaris de la cancelleria papal i que són designats en les biblioteques dels barcelonins del segle XIV amb el nom genèric de *formulari de litteris et sententiis, libres de formes de cartes, liber formarum instrumentorum*. Són conegudes, tanmateix, algunes de les obres més populars d'aquest subgènere. Aquest és el cas de la *Summa de mestre Pere des Vinyes*, és a dir, els *Dictamina magistri Petri de Vineis*, del segle XIII; de la *Summa dictaminis* del mestre Tomàs de Càpua (segle XIII), notari primer i can-

75. Sobre la confusió entorn al contingut de la *Summa Bernardina* vegeu M.-H. JULLIEN DE POMMEROL i J. MONFRIN, *La bibliothèque pontifical à Avignon et à Peníscola pendant le Grand Schisme d'Occident et sa dispersion*, Ecole Française de Rome, 1991, vol. 2, pàg. 691, n. 451.

74. Bernat Loreda, ciutadà de Barcelona, posseïa la *Summa dictaminis* de Bernat de Tours (any 1335; *ACB*, Bernat de Vilarrúbia, *Capibrevium rogacionum sive notarum*, 26-III-1335 a 26-VII-1335, f. 121v-126v). El notari Pere Ferrer, any 1346, posseïa els *Praecepta dictaminum* d'Adalbert de Samaria, és a dir, la *Summa Sameresae* (*ACB*, *Fragment de capbreu*, 1346, f. 4v-5v). Per a l'esmentat jurista Ramon Vinader, vegeu la n. 58. La *Summa dictaminis* o *Viridarium consolationis* de Guido de Faba es trobava a la biblioteca de l'escrivà i ciutadà de Barcelona Pere Pla l'any 1374 (*AHPB*, Ramon Massana, *Manual*, 7-IV-1375 a 7-V-1375, f. 81r-86r). Sobre la presència d'aquestes obres a la biblioteca de l'escrivà del rei Pere Vidal, vegeu la n. 69.

celler més tard amb Innocenci III; de la *Summa dictaminis composita per magistrum Ricardum de Pofis extracta de registris dominorum Urbani, Clementis et aliorum paparum*, és a dir, de Ricard de Pofi, també del segle XIII, notari públic de Roma i també “*abbreviator*” papal.⁷⁵

En resum, l'ideal d'educació de l'Edat Mitjana occidental, com a hereva de Roma, va ser, de manera predominant, literari, gramatical, retòric i llibresc.

Programes acadèmics de les escoles d'arts

Quin era el pla d'estudis o *cursus* d'una escola barcelonina de la Baixa Edat Mitjana? Quins llibres o textos servien de base a l'ensenyament? Ja hem exposat l'ideal en l'ensenyament de la Barcelona dels segles XIV i XV a partir de l'ideal de l'època clàssica, passant per la cristianització d'aquest ideal i els canvis provocats per la introducció dels textos d'Aristòtil a la Baixa Edat Mitjana, tot tenint present en l'exposició la munió de dades que hom obté de documentació de tota mena que ens informa de les biblioteques dels barcelonins. Tanmateix, disposem de dos textos que ens asabenten de l'ensenyament concret contingut en dos programes acadèmics d'escoles d'arts o secundàries de Barcelona.

El dia 4 d'octubre de 1425, dos estudiants d'arts, Pere Gallissà, de 21 anys, oriünd de la vila d'Arbós i habitant de Barcelona, i Pere Rovira, de 19 anys, nadiu de Pallerols, prop de Cervera i també habitant de Barcelona, formaven una societat per a la docència.⁷⁶ Ambdós estudiants tindrien una cambra a les escoles

75. Afegim aquí els llibres que hi havia a la biblioteca d'un barceloní l'any 1375.

Aquest posseïa els llibres XVII i XVIII de les *Institutiones grammaticae* de Priscià, dos *Alexandre* o *Alexandreis* de Gautier de Châtillon, un *Tobias* de Mateu de Vendôme, un *Doctrinale* d'Alexandre de Villedieu, un *Grecisme* d'Éverard de Bétuhne; i diversos llibres de tècnica de redacció: una *Summa dictaminis* de Petrus de Vineis o Pere des Vinyes, una *Summa dictaminis* de Ricard de Pofi i d'altres sense especificar (*ACB*, Pere Borrell, *Capibrevium*, 3-VIII-1375 a 24-X-1375, s. f.).

76. Vegeu el document 5 de l'Apèndix Documental.

majors de Barcelona, els rectors de les quals eren el prevere Galceran Roca i el ciutadà de Barcelona Tomàs d'Horts, d'acord amb una pràctica habitual a les escoles de Barcelona. Es tractava, per tant, de les escoles de la Catedral de Barcelona. En aquesta cambra de les escoles de la Catedral ambdós ensenyarien la part gramatical i literària del pla d'estudis de l'escola d'arts als estudiants que els triessin o als estudiants que fossin designats a assistir a les seves classes per fruir del que diríem una beca o per altres raons. Donc bé, Pere Gallissà ensenyaria la declinació, allò que és el més bàsic de la llengua llatina, i faria ús d'una gramàtica, dos llibres de lectura i un llibre d'exercicis. És a dir, llegiria el *Graecismus* d'Everard de Béthune (segle XIII), això és, un manual de gramàtica en vers. Tot aprenent la gramàtica calia llegir uns textos concrets. Pere Gallissà llegiria als seus alumnes dos textos de cultura moral: els *Dístics* del Pseudo-Cató, de l'època imperial, i el *Contemptus mundi*, d'autor anònim (segle XIII), també una disertació moral en vers. Per als exercicis, Pere Gallissà disposaria del *Proverbium minus*, recull de màximes o sentències morals o didàctiques de diversa procedència per als exercicis especialment de "morfologia" llatina. L'altre soci, Pere Rovira, faria ús també d'una gramàtica, de dos textos o llibres de lectura i d'un llibre d'exercicis: la gramàtica seria el *Doctrinale puerorum* d'Alexandre de Villedieu (segle XIII), obra en vers; els llibres de lectura serien dues obres pseudo-clàssiques: el *Thobias* de Mateu de Vendôme (c. 1200), obra en vers sobre el Tobies de l'Antic Testament, i l'*Alexandre* o *Alexandreis* de Gautier de Chatillon (segle XII), poema sobre els fets d'Alexandre el Gran; el llibre d'exercicis seria el *Proverbium maius*, també una col·lecció de màximes i sentències de dificultat major que el *Proverbi Menor*, ja no centrats exclusivament en la morfologia. Donada la dificultat major de la "lectura" del *Doctrinale*, malgrat la divisió dels guanys pactada mig per mig, Pere Rovira havia de rebre, per any, 5 florins més que el seu soci.

Disposem, però, d'un document tant o més interessant. El dia 8 de juliol de 1455, el ciutadà de Barcelona Jaume Serra, mestre en arts i batxiller en medecina, i Pere des Valls, estudiant d'arts,

nadiu de Banyoles, formaven una societat per al regiment d'una escola d'arts, de la qual ambdós serien els docents. La divisió de matèries i de llibres ens mostra el que és un programa d'una escola d'arts basada en el programa d'una facultat universitària d'arts: *Grammatica, Vetus Logica, Nova Logica, Summulae Magistri Hispani*.⁷⁷

La tasca docent de l'estudiant d'arts Pere des Valls estaria centrada de manera exclusiva en els *grammatica*, és a dir, en el *Trivium*: la declinació i el *Proverbium minus*, la gramàtica en vers *Graecismus*, i diversos llibres de lectura: el *Cató*, el *Contemptus mundi*, el *Thobias*, el llibre d'*Alexandre* o *Alexandreis*. Endemés havia de repetir o "reparar" part del que ensenyés l'altre docent Jaume Serra, és a dir, la gramàtica en vers *Doctrinale puerorum* d'Alexandre de Villedieu i les *Summulae logicales* de Pere Hispà.

En les facultats d'arts la lògica apareixia al final del *Trivium*, és a dir, tot seguit de la gramàtica i la retòrica, i precedia les disciplines del *Quadrivium*, és a dir, l'aritmètica, la geometria, l'astronomia i la música. És per això que la tasca docent del mestre d'arts Jaume Serra es va centrar en aquestes disciplines, però no exclusivament. És a dir, Jaume Serra havia d'ensenyar part dels *grammatica*: llegiria el llibre de gramàtica *Doctrinale puerorum* d'Alexandre de Villedieu i faria ús del llibre d'exercicis *Proverbium maius*. La part més important, però, de la seva tasca docent havia d'estar centrada en l'ensenyament de la *logica*. De la *logica vetus* llegiria l'*Isagoge* de Porfiri, és a dir, una introducció a les *Categorias* o els *Predicaments* d'Aristòtil, l'element bàsic de la lògica, per la qual cosa ensenyaria el grup principal dels significats del ser o els gèneres del ser: substància o essència, qualitat, quantitat, relació, acció, passió, lloc, temps, tenir, estar. De la *logica nova* llegiria directament obres d'Aristòtil: els *Analytica priora* sobre els sil·logismes, els *Analytica posteriora* sobre la demostració sil·logística en quant porta a la ciència, i els *Topica* sobre la demostració sil·logística en quant porta a una conclusió probable. En definitiva, una part, almenys, de l'*Organon*, on

77. Vegeu el document 6 de l'Apèndix Documental.

Aristòtil va formular els principis i elements de la lògica formal: la teoria del sil·logisme, de la deducció, de la inducció. Una altra part de la tasca docent de Jaume Serra seria la lectura dels llibres naturals d'Aristòtil, és a dir, la filosofia natural, cosa que significava entrar en les matèries del *Quadrivium*: els *Físics* o *Física*, *De coelo*, *De generatione et corruptione*, *Metereologica* o *Meteors*. És a dir, Jaume Serra ensenyaria la part de la filosofia aristotèlica l'objectiu de la qual és la substància o realitat sensible: el moviment, l'espai, el temps, l'infinit, el canvi, el moviment circular, etc. No oblidem que tot mestre d'arts estava obligat a dominar no tan sols la lògica sinó també tota la filosofia d'Aristòtil. Per últim, Jaume Serra, llegiria també les molt populars *Summulae logicales* de Pere Hispà (†1277), papa amb el nom de Joan XXI (1276-1277), text clàssic de lògica o dialèctica durant segles, molt utilitzat a les universitats medievals, comentat sovint per representants de totes les escoles filosòfiques i teològiques. Cal concloure que l'estudiant d'arts que hagués seguit amb profit el programa acadèmic de Pere des Valls i Jaume Serra, havia entrat en els misteris de l'art de raonar.⁷⁸

Es tracta, per tant, d'un programa en el qual la lògica té el paper principal i la gramàtica i la literatura i les altres arts liberals romanen en un segon pla. Trobem aquí el resultat dels canvis passats a Occident a principi del segle XIII amb la traducció i la popularització de les obres d'Aristòtil. La cultura es basa en un mínim de gramàtica i està constituïda per l'estudi de la lògica i de la filosofia d'Aristòtil, que coronarà, si s'escau, una teologia, la tècnica de la qual s'inspira en aquesta lògica i en aquesta filosofia. Si fins aleshores la gramàtica i la dialèctica anaven plegades, perquè eren dues disciplines de les arts liberals, en aquest

78. A l'època medieval, la lògica tenia un caràcter predominantment dialèctic, és per això que la dialèctica designava simplement la lògica. És per això que les *Summulae logicales* de Pere Hispà comença amb la popular i estereotipada fórmula que expressa la importància de l'estudi de la lògica: "*Dialectica est ars artium, scientia scientiarum, ad omnium methodorum viam habens. Sola dialectica probabiliter disputat de principiis aliarum scientiarum. Et ideo in acquisitione scientiarum dialectica debet esse prior*".

programa, com en la resta a Occident, la lògica es va imposant fins a servir d'introducció filosòfica al seu estudi, el de la gramàtica, en lloc d'introduir a l'estudi literari de les obres dels autors clàssics, cosa que podem observar en els tractats *De modis significandi*.⁷⁹

79. En parlar de les escoles, hem pogut veure la presència important de l'*Escola de Mestre Ramon* a Barcelona. Sobre l'ensenyament a aquestes escoles els documents ens parlen de *scientia magistri Raymundi Lulli*, *ars magistri Raymundi Lulli*, cosa que fa entendre que el lector, rector o mestre de l'escola havia de conèixer l'obra de Ramon Llull. No se'ns diu, però, quins llibres i quines matèries hom hi ensenyaria. Tanmateix, disposem de l'inventari del prevere de Barcelona Guillem Rovira, redactat el 14 de gener de 1437, en el qual la majoria dels llibres són de gramàtica i de lògica. D'aquests, un bon grup són producció lul·liana: *Ars demonstrativa*, *Ars inventiva*, *Logica nova*, *Art compendiosa*, *Ars generalis ultima* o *Ars magna* o *Ars inveniendi veritatem*, *Aplicació de l'Art general*, *De anima*, *De assensu* (AHPB, Julià Roure, *Inventaris i encants*, 29-X-1434 a 23-I-1443, f. 59r i seg., vol. 515). Aquesta biblioteca ens fa pensar que el seu propietari, Guillem Rovira, o bé va ser alumne de l'*Escola de Mestre Ramon Llull* o, cosa que s'adiu més amb la seva biblioteca, hi va ensenyar.

Apèndix documental

1

30 de març de 1370, Barcelona

Guillem des Orts, prevere de Barcelona i batxiller en arts, i Antoni Julià, batxiller en arts i ciutadà de Barcelona, constitueixen societat per tal de tenir i regir escoles literals a la ciutat de Barcelona. Ambdós socis pagaran a mitges el lloguer de l'alberg o casa i les cadires i bancs necessaris. Hi habitarà Guillem des Orts. Ambdós ensenyaran els escolars i dividiran els guanys en parts iguals.

AHPB, Felip Gombau, Pleg de fragments de manual de diversos anys, f. 1v.

Noverint universi quod ego Guillelmus¹ de Ortis, presbiter Barchinone, bacallarius in artibus, ex una parte, et ego Antonius² Iuliani, bacallarius in artibus, civis Barchinone, ex altera parte, confitemur et recognoscimus nobis, scilicet pars parti ad invicem, quod super societate [...] in tenendo et regendo scholas literales in civitate Barchinone, fuerunt facta [...] inhita et conventa capitula infrascripta et conventiones et pacta in ipsis capitulis contenta. Quorum capitulorum series dinoscitur esse talis:

En nom de Déu. És tractada e avenguda companyia entre Guillem des Orts, prevera, batxeller en arts, de una part, e n'Anthoni Julià, batxeller en arts⁴, de la altra part⁵, sobre lo regiment de les scholas literals per ells tenidores et regidores en la ciutat de Barchinona. Sobre la qual companyia són stats fets et avenguts los capítolls següents:

Primerament, que los dit Guillem des Orts e n'Antoni Julià loquen e⁶ haien a logar alberch o alberchs, on les dites scoles tenguen e regescen, qui sien⁷ aptes e suficientes a tenir les dites scoles. En lo qual alberch o alberchs degem tenir en⁸ los auditoris, on los scolans oyran, cadira o cadires altres aquelles qui mester hi sien [...] deⁱ fust, en què segen los scolans, qui en los dits auditoris oyran les [...] qui aquí.s legiran.

Item, que quescun haie⁹ e sia tengut de pagar e contribuir la maytat en lo salari o salaris de alberchs, que¹⁰ per les sues scoles a tenir¹¹ tindran e logeran, hoc en quant en lo alberch o casa, en què lo dit Gillem starà e habitatge¹² tendrà, ultra l'alberch de les dites scolas, e encara en les cadires e banchs, qui en los dits auditoris se tindran.

Item, que quescú d'els haie¹⁵ e sia tengut legir als dits¹⁴ scolans, con mils pusque, e que cerch e procur e haie e¹⁵ sia tengut procurar tot profit que porà a la dita companyia et tot dapnatge squivar.

Item, que tots los diners, qui.s hauran o.s culleran ne¹⁶ haver se poran dels salaris comuns de les scoles¹⁷, qui en les dites scoles [...] o apendran, axí de nits con¹⁸ de dies¹⁹, sien partits entre ells per aguals parts [...] ²⁰.

1 Al damunt del nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament. - 2 Al damunt del nom, les dues ratlletes obliqües i l'abreviatura iur com a la nota anterior. - 3 La part dreta del foli es troba esquinçada, per la qual cosa indiquem les mancances del text amb [...]. - 4 en arts interlineat. - 5 Segueix ratllat de la altra. - 6 Segueix ratllat ai. - 7 sien, i escrit sobre u. - 8 en interlineat. - 9 Segueix ratllat futs. - 10 Segueix ratllat venir. - 11 Segueix ratllat perles. - 12 Segueix ratllat ayen. - 13 habitatge, la segona t interlineada. - 14 haien amb abreviatura supèrflua ratllada. - p. dits interlineat. - 15 Segueix ratllat pro. - 16 culleran ne interlineat. - 17 Segueix ratllat dels scolans. - 18 de nit con interlineat. - 19 Segueix ratllat con de nits. - 20 Manca la resta de l'instrument per haver-se perdut el foli següent.

2

6 d'abril de 1372, Barcelona

Berenguer Mas, mestre d'escolars o pedagog de Miquel i Lluís, fills de Pere des Bosc, reconeix rebre dels tutors d'aquests 23 sous barcelonesos que ell va pagar a Guillem des Orts, batxiller en arts, regent de les escoles literals o gramaticals a la ciutat de Barcelona, on els dits Miquel i Lluís aprenien i als quals ell ensenyava a casa dels mateixos.

AHPB, Francesc de Ladernosa, Tertium decimum manuale, 16-XI-1370 a 29-V-1373, f. 62v-63r.

Die martis, sexta die mensis aprilis, anno a nativitate Domini M^o CCC^o LXXII°.

Berengarius¹ Mas, magister scolarium sive pedagogus² pupillorum infrascriptorum, confiteor et recognosco vobis venerabili Petro de Marginibus, scriptori portionis domini regis, et Iacobo de Gualbis, civibus Barchinone, tutoribus pupillorum filiorum venerabilis Petri de Boscho, quondam, de domo dicti domini regis, quod solvistis michi in tabula cambii venerabilis Eymerici Duzay et vestri dicti Iacobi de Gualbis, campsorum, viginti tres solidos Barchinone, quos ego dedi et solvi discreto Guillelmo de Ortis, bachallario in artibus, regenti scholas gramaticas in civitate Barchinone pro anno presenti, / pro salario sibi pertinenti pro scholis, ex eo quia Michaletus et Ludovicus, pupilli filii³ dicti Petri de Boscho, quosque ego doceo⁴, adidicerunt in eius scholis ac in camera studuerunt. Renuntiando *et cetera*.

Testes⁵: Petrus Sala, notarius, Bartholomeus Medici, molerius, et Petrus de Collibus, scriptor.

1 Al damunt del nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma. I al marge esquerra in libro Petri de Boscho. - 2 Segueix ratllat convenio. - 3 filii, al ms. filiorum. - 4 Segueix ratllat adcs. - 5 Segueix ratllat Bar.

3

3 de gener de 1373, Barcelona

Jaume Devesa, batxiller en arts, regent de les escoles literals de la Seu de Barcelona, cedeix a Guillem des Orts, prevere i batxiller en arts, el regiment de les dites escoles durant quatre anys, en què s'absentarà per anar a estudiar a França. Guillem des Orts disposarà d'un ajudant, el salari del qual provindrà de la part de Jaume Devesa. Si això no bastava, disposarà també d'un escolar que l'ajudi. Jaume Devesa rebrà la meitat dels guanys. Guillem des Orts podrà tenir els escolars que voldrà en ensenyament privat. Jaume Devesa serà substituït en les seves obligacions com a canonge de la Seu de Barcelona per Guillem des Orts, el qual rebrà la meitat de la porció canonical que li pertoca. Passats els quatre

anys, si Jaume Devesa tornava i recuperava el dit regiment de les escoles i Guillem des Orts volia anar a estudiar durant tres anys, aquest rebrà la meitat dels guanys. En aquest cas, Guillem des Orts haurà de donar a Jaume Devesa un ajudant. En finalitzar els quatre anys del contracte, si Guillem des Orts no volia anar a estudiar i volia regir altres escoles, haurà de donar a Jaume Devesa la meitat dels emoluments obtinguts sense cap mena de deducció. El mateix haurà de fer Jaume Devesa, si és aquest el seu cas. Però si Guillem des Orts volia regir les dites escoles de la Seu conjuntament amb Jaume Devesa, ho podrà fer i ambdós partiran els guanys a mitges.

AHPB, Felip Gombau, *Manual*, 9-XII-1372 a 8-VII-1373, f. 29r-30v.

In nomine Domini. Noverint universi quod nos Iacobus¹ Devesie [...] In nomine sancte et individue Trinitatis, Patris et Filii et Spiritus Sancti. Sobre lo regiment de les scoles litterals appellades de la Seu de Barchinona, les quals vuy reig l'onrat en Jacme Devesa, faedor per lo discret en Guillem des Orts, prevera de Barchinona, són stats fets, avenguts e concordats entre los dits en Jacme Devesa e Guillem des Orts los capítols sagüents:

Primerament que lo dit en Guillem des Orts, per ço con lo dit honrat en Jacme Devesa deu o vol anar studiar vers les parts de França, rege e sia tengut de regir les dites scoles⁵ apellades de la Seu de Barchinona per lo dit Jacme Devesa, les quals vuy reig lo dit Jacme Devesa, en aquella forma e manera e ab aquell càrrech que les reig lo dit Jacme Devesa. Lo qual, emperò, regiment de les dites scoles comens a ffer al dit Guillem après Pascha propvinent, ço és, dins VIII dies propsagüents passada la dita festa de Pascha.

Item, que el dit Guillem des Orts haie e sie tengut de fer e sostenir lo dit regiment de les dites scoles de la dita festa de Pascha de la Resurrecció de nostro Senyor propvinent ad quatuor annos ex tunc primo et continue venturos, e més avant, si els demunt dits plaurà.

Item, que el dit en Jacme Devesa haie e sia tengut de haver alberch on los scolans, axí con és acostumat, puxen hoir o pençió per aquell, axí con el capítoll li és tengut. E si en aquell alberch o per aquell se havien a ffer algunes massions, que aquelles massions se paguen dels emoluments o salaris dels scolans.

Item, que lo dessús dit en Jacme Devesa haja et sie tengut de donar al dit Guillem des Orts I coadjutor per regir e fer lo regiment o actes de les dites / scoles, lo qual sie apte e conivent e scient en fer o ajudar fer lo dit regiment a conaguda del dit en Jacme Devesa o de son procurador, lo qual se haia a salariar de la part pertanyent al dit Jacme Devesa en los salaris comuns dels scolans, qui en les dites scoles oiran.

Item, que lo dit en Jacme Devesa haje e sia tengut de dar cadira e banchs als auditoriis de les dites scoles, axí con se pertany, les quals e los quals ara hi són. Mas si d'equí avant ni havia ops, que ls comprasen de comú.

Item, que lo dit Guillem des Orts façe e sia tengut de fer ab lo dit coadjutor seu los actes acostumats fer en les dites scoles bé e diligentment a lur bona consciència; et de donar e percassar a les dites scoles en tant con en ell sia tot profit, e tot dampnatge squivar. Però que si lo dit Guillem ab lo dit coadjutor no bestaven ells actes, que el dit Guillem agués a procurar un scolà qui suportàs alguna part dels actes. E ço que li deria per trebals, se pach del comú.

Item, que de tot guany o emolument qui de les dites scoles o per contemplació de aquelles, ço és, dels salariis comuns dels scolans, qui en les dites⁴ scoles apendran o oiran axí de nit con de dia, don e sia tengut de donar e pagar lo dit Guillem al dit en Jacme Devesa, o a qui ell volrà, la maytat entegrament, fetes dels dits salariis dues parts aguals. E açò aja a fer lo dit Guillem cas-cun any mentra tengua lo dit regiment, ço és, dar la maytat dels dits salariis en lo temps que les col·lectes seran fetes e request serà per lo dit Jacme o per son procurador.

Item, que lo dit Guillem des Orts haja e puxe haver en specialitat tots aquells scolans que en la sua cambra o en altre manera en special ab ell volran apendre, dels salariis, dels quals, ço

és, de les dites specialitats, no prejudicant als salariis comuns, puxa fer lo dit Guillem a ses volentats, e no haja a respondre al dit Jacme Devesa ne a altre, no faent per manera que la comunitat ne valla menys.

Item, que con per la absència del dit en⁵ Jacme Devesa no pogués ésser provehit per lo dit Jacme a la correcció de l'accent en la dita seu de Barchinona, emperamor d'açò lo dit en Guillem des Orts haja e sia tengut de supportar lo càrrech del dit en Jacme Devesa, ço és, en la correcció del dit accent. E en aquest cas haja e reeba lo dit Guillem des Orts la maytat de la porció canonical que lo dit en Jacme Devesa reep, la qual reeba e comens a reebre après vuit dies passada la dita festa de Pascha.

Item, que lo dit en Jacme Devesa per la dita rahó sia tengut al dit Guillem prestar, per fer lo dit servey, la sua capa negra canonical que ara ha, de la qual se puxa emprar e s'empre lo dit Guillem per fer lo dit servey. Però en cas que el dit Guillem tingués tant lo dit regiment que la dita capa fos rumpuda, que el dit Guillem se'n agués a comprar del seu propri.

Item, que lo dit en Jacme Devesa de la dita festa de Pascha de la Resurrecció de nostre Senyor propvinent ad duos⁶ anys lavors primers esdevenidors no puscha de deja mudar lo dit Guillem del dit regiment per si matex⁷, ans lo dit Guillem lo haja a ffer. E après los dos anys no.l puxa foragitar per altre da qui agués mellor mercat e covinentesa. E açò mentre el dit Guillem o volgués regir en la manera desús dita. E per si aventura, finits los dits quatuor anys, en cas emperò que lo dit Jacme fos tornat del studi on deu o vol anar de present, si lo dit Jacme volie regir les dites scoles e altres dins la ciutat de Barchinona, lo dit en Guillem des Orts volie anar estudiar, que ho pogués fer per tres anys tan solament lavors primers esdevenidors. E en aquest cas lo dit en Jacme Devesa hagués a donar e contribuir al dit / Guillem des Orts, o a qui ell volgués, la maytat entegrament dels salariis comuns dels scolans de les dites scoles, deduïdes primerament e levades per lo dit honrat en Jacme Devesa de tots los dits salariis comuns vint lliures barchinonines per loger de l'alberch on se regirien les dites scoles, les quals vint liures fossen del dit en Jacme De-

vesa per rahó del dit loger; e deduïdes encara per lo dit Jacme Devesa vint-i-cinc lliures en cas que los dits salariis comuns de les dites scoles valguesen o muntasen a quatre mil solidos o a més, o quinze lliures en cas que no muntassen a quatre mil solidos, e no en altra manera. Les quals vint-i-cinc lliures ho quinze lliures hagués lo dit en Jacme Devesa en lo prop dit cas per avantatge seu, les quals se levassen del comú dels dits salaris. Emperò que lo dit Guillem des Orts hagués e dagués en lo dit cas donar al dit en Jacme Devesa un coadjutor bo e suficient a conaguda lur⁸ e.n⁹ lur bona consciència, lo qual lo dit Guillem hagués a pagar e a salariar de la sua pròpria part. E finits los dits quatre anys per los qualls deu fer lo regiment lo dit Guillem des Orts de les dites scoles, axí con dit és, si lo dit Jacme volie fer lo dit regiment de les dites scoles e lo dit Guillem des Orts no volie anar estudiar, ans volie regir altres scoles litterals dins la dita ciutat sens lo dit en Jacme Devesa, que ho puxa fer. Emperò que de tots los salariis comuns, qui.s haurien e.s cullirien dels scolans de les scoles que lo dit Guillem des Orts regiria, hagués a donar lo dit Guillem des Orts al dit en Jacme Devesa la maytat entegrament sens alguna deducció de salarii de coadjutor e de loger de l'alberch. Ans lo dit Guillem hagués a pagar de la sua pròpria part lo dit coadjutor e loger de l'alberch on regirie les dites scoles. E semblantment lo dit en Jacme Devesa hagués a donar e a pagar al dit Guillem des Orts la maytat de les scoles que ell regirie, ço és, dels salariis comuns dels scolans de les dites scoles entegrament e sens alguna deducció de loger de alberch e de salari de coadjutor. Ho si lo dit Guillem volie regir aquelles matexes scoles¹⁰ de la Seu ensemps ab lo dit Jacme Devesa, que ho puscha fer. E en aquest cas que tots los emoluments de les dites scoles se dejen partir entre ells per eguals parts, deduïdes deu lliures per avantatge, les quals agués el dit Jacme, si ell dit Guillem era ab ell en una scola, o vint-i-cinc lliures si regia per si matex, en cas que ells emoluments o salaris comuns muntassen a IIII^M solidos o més, axí con demunt és dit.

E en los dits cases los dits en Jacme Devesa e Guillem des Orts sien tanguts la un a l'altre ensemps de procurar e percassar tot

profit que puxen a les dites scoles et tot dampnatge squivar, e de dir e atorgar la un a l'altre ensemps sobre les dites coses bona fe e de retre bone e leyal compte de ço que reebrà, totes falsies e cal·litudats foragitades. E si per aventura sobre les coses desús dites e alguna de aquelles o per rahó o per occasió d'aquelles e alguna de aquelles se insurgia o.s movia alguna qüestió, discenció o discòrdia entre los desús dits en Jacme Devesa e Guillem des Orts, que en ço de què la dita qüestió o discenció serà, ne haien star a dita e pronunciació de dues bones persones elegidores lavors de present, moguda la dita qüestió e discenció, per los dit Jacme Devesa e Guillem des Orts, ço és, una per quescun d'els. E en açò que les dites dues persones ne dirien o.n farien ne haguessen star, tota apel·lació e contradicció remoguda. E totes les dites coses e quescuna d'aquelles prometen los dits Jacme Devesa e Guillem des Orts tenir, complir e servir en bona fe e sens tot enguan e frau sots obligació de lurs béns e per virtut del sagrament que daguen, na feran e.n hajen a ffer.

E volen los dit Jacme Devesa e Guillem des Orts que dels dits capítols e de quescun de aquells se fassen e.s puxen fer aquelles e ayntantes cartes con ne demeneran e al notari devall scrit ne seran vistes faedores.

Et ideo nos dicti Iacobus Devesa, ex una parte, et Guillelmus de Ortis, ex altera, laudantes, approbantes, ratificantes et confirmantes predicta capitula et contenta in eis, convenimus et promittimus nobis, scilicet pars parti ad invicem, quod predicta capitula et contenta in ipsis attendemus, complebimus et observabimus et in aliquo non contrafaciemus vel veniemus aliquo iure, causa vel etiam ratione. Et quod restituemus et solvemus nobis, scilicet altera pars nostrum alteri ad invicem, si quas missiones, dampna et interesse aliqua pars nostrum in faciendo compleri et teneri predicta fecerit et sustinuerit. Super quibus missionibus, dampnis et interesse credatur alteri parti nostrum qui predictas missiones fecerit et sustinuerit plano et simplici verbo, nullo alio probatio-/num genere requisito. Et pro hiis complendis et attendendis, tenendis et observandis, utraque pars¹¹ nostrum obligamus alteri parti nostrum ad invicem omnia

bona nostra, mobilia et immobilia, habita et habenda. Et ut predicta maiori gaudeant firmitate, iuramus sponte per Dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus¹² nostris corporaliter tacta, predicta omnia et singula attendere et complere, tenere et observare et in aliquo non contrafacere vel venire aliqua ratione. Hec igitur que dicta sunt supra, facimus, paciscimur et promittimus, scilicet altera pars nostrum alteri ad invicem, necnon et notario infrascripto, tanquam publice persone, pro altera parte nostrum et pro aliis etiam personis, quarum interest et intererit, recipienti et paciscenti ac etiam legitime stipulanti. Et volumus nos dicte partes quod de hiis fiant et fieri possint utriusque parti publicum instrumentum seu publica instrumenta, tot quot voluerimus et petierimus, per notarium infrascriptum.

Actum.

Testes huius rei sunt: Petrus de Ortis, notarius, Petrus Iserni, flaquerius, et Periconus Rubei, scriptor, cives Barchinone.

1 Al damunt del nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament. - 2 Segueix un espai en blanc per a unes set línies. - 3 scoles interlineat sobre coses ratllat. - 4 Segueix ratllat coses. - 5 en interlineat. - 6 duos interlineat sobre quatuor ratllat. - 6 matex interlineat sobre duos ratllat. - 7 lur interlineat i segueix ratllat del dit Jacme. - 8 Segueix ratllat sa. - 9 Segueix ratllat ensempls. - 10 pars interlineat. - 11 Segueix ratllat meis.

4

26 de gener de 1397, Barcelona

Berenguer de Bellpuig, mestre d'escolars i ciutadà de Barcelona, promet a Bonanat Tamarit, ciutadà de la dita ciutat, que ensenyarà de lletra en les seves escoles al seu fill Joan durant dos anys. A la fi d'aquests dos anys Joan sabrà de llegir i d'escriure cartes. El mestre Berenguer de Bellpuig rebrà per aquesta tasca una paga de 50 sous.

AHPB, Arnau Piquer, *Manual*, 26-XII-1396 a 22-XII-1397, f. 14r.

Berengarius¹ de Pulcro Podio, magister scolarium, civis Barchinone, promisit solemniter Bonanato Tamarit, civi dicte civi-

tatis, quod ipse dabit operam cum effectu, omni exceptione remota, quod Iohannes Tamarit, veniendo continue ad eius scolas, adiscet ita bene, ipso docente et Domino operante, hinc ad duos annos adiscet tantas litteras quod tunc sciet sufficienter legere et scribere, ita quod scribet tunc unam litteram et sciet aliam legere de littera condecienti. Et hoc faciam sine omni aliqua dilatione *et cetera*. Et quod restituat *et cetera* in fine dicti temporis id quod ab eo recepisset pro labore² insinuandi eum. Et pro hiis obligo omnia bona mea. Retento tamen michi quod casu quo dictus Iohannes non continuaret in dictis meis scolis propter eius culpam, quod ipse Berengarius non teneatur ad ea. Verum si propter infirmitatem aut aliud legitimum impedimentum non continuaret, quod habeat in fine dicti temporis dari tempus eidem Berengario, tantum quantum ille defficiet³ ad hoc ut ipse⁴ id possit adimplere. Et ego dictus Bonanatus⁵ promitto vobis dare pro logerio sive labore vestro quinquaginta solidos hoc modo: quod dabitis michi⁶ de presenti undecim solidos, et hinc ad medium annum alios undecim solidos, et in principio secundi anni alios undecim solidos, et in medio ipsius anni totum residuum ipsorum L solidorum. Et hoc promitto facere sine aliqua dilatione *et cetera*. Et quod restituam *et cetera*. Et pro hiis obligo vobis omnia bona mea et cetera.

Testes: Discretus Bernardus Petgi, presbiter, et Arnaldus Magistri, hostalerius, civis Barchinone.

1 *Al damunt del nom, dues ratlletes per a indicar la ferma.* - 2 labore, *al ms.* lapore. - 3 defficiet, *al ms.* defficit. - 4 *Segueix ratllat p.* - 5 *Al damunt del nom, dues ratlletes per a indicar la ferma.* - 6 dabitis michi *pro dabo vobis.*

5

4 d'octubre de 1425, Barcelona

Contracte de societat per a l'ensenyament de gramàtica llatina, duradora un any, entre els estudiants d'arts Pere Gallissà, de 21 anys, oriünd de l'Arboç, i Pere Rovira, de 19 anys, oriünd de Pallerols, amdós habitants de Barcelona. Tindran cambra a les Escoles

Majors de Barcelona, on ensenyaran als escolars d'aquestes. Pere Gallissà llegirà el Cató o els Dístics del Pseudo-Cató, el Contempus mundi, el Graecismus d'Everard de Béthune i el Proverbium minus. Pere Rovira hi ensenyarà el Tobias de Mateu de Vendôme, el Doctrinale puerorum d'Alexandre de Villedieu, l'Alexandreis o Alexandre de Gautier de Chatillon i el Proverbium maius. Els guanys seran repartits a mitges, rebent, però, Pere Rovira una quantitat adicional de 6 florins perquè llegirà el Doctrinale.
AHCB, Arxiu Notarial, IX, 3.

Die iovis,¹ III^a octobris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXV°.

En nom de Déu. Sobre la companyia faedora entre en Pere² Galliça, student en arts, de la vila de Arbós,³ habitant en Barchinona, de una part, e en Pere⁵ Rovira, student en arts, nadiu de Payarols, prop Cervera, del bisbat de Vich,⁴ habitant en Barchinona, d'altra part, són concordats e avenguts los capítols següents:

Primo, los dits Pere Galliça e Pere Rovira prometen la un altre que ells bé e leyalment tindran una cambra en les scoles maiors de Barchinona, les quals vuy regexen los honorats mossens Galceran Rocha, prevere, e en Thomàs Orts, ciutadà de Barchinona, en la ciutat de Barchinona, e aquí legiran e mostraran als scolans lurs ço que millor poran.⁶

Item, és convengut que lo dit Pere Galliça farà la declinació e legirà de *Cató* e de⁷ *Contentus* e de *Ebraart* e lo *Proverbi menor*.⁸ E lo dit Pere Rovira legirà de *Tobies* e de *Doctrinal* e de *Alexandre* e farà lo *Proverbi Maior* en la forma e hores acostumades.

Item,⁹ és convengut que tots los diners qui procehiran dels scolans qui apendran ab ells, vinguen en mans del discret mossèn Guillem Rovira, prevere de Barchinona, e aquells tenga e no puja partir aquells sens voluntat de endosos, exceptats los nabots de mi Pere Galliça e en Pere Sent Ilari, Argenter.¹⁰

Item, és convengut que tots los diners¹¹ damunt dits sa hagen a partir per eguals parts, mig a mig. Però, que lo dit Pere Rovira hage de aventatge, per ço com legirà de *Doctrinal*, sis florins dins un any.

Item, és¹² convengut que la present companyia dur de la prima festa de Sent Luch a un any primer vinent.

E les dites parts convenen et prometen que.s hauran bé,¹² legalment e profitosa la una a la altra, e que.s percassaran tot proffit e s'esquivaran tot dampnatge. E la un no puxa pendre diners dels scolans o per ells sens l'altre o sens sa licència. E que aquell qui contrafarà, sia caygut en pena de CX sous barchinonins, gonyadora les dues¹⁴ parts a aquell qui servarà la present carte, e la romanent terça part a la cort qui.n farà la execució. E per açò attendre e complir, cascun obliga e ells obliguen¹⁵ los béns mobles e immobles e ho juren [...]¹⁶ de menor edat consentint ll dit Pere Galliffà que és de adat [...] Rovira de edat de XVIII anys.

Testes: Petrus Sent Ilari, argenterius, ¹⁷ et Christòfol Domènech, textor velorum, cives Barchinone.

1 Segueix ratllat XX. – 2 Damunt el nom, dues ratlletes per a indicar la ferma, l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament i XXI annis, per a indicar l'edat del contractant. 3 De la vila de Arbós interlineat. – 4 Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma, l'abreviatura iur i XVIII° annis que és l'edat de l'altre contractant.- 5 Segueix ratllat daltra. – 6 Segueix ratllat E. – 7 Segueix ratllat Cotep. – 8 E lo Proverbi Menor interlineat.- 9 Segueix ratllat cascun. – 10 Exceptats los nabots de mi Pere Galliça e en Pere Sent Ilari argenter escrit en lletra més petita i d'altra mà. – 11 Segueix ratllat qui. – 12 és interlineat. – 13 Segueix ratllat e. – 14 Segueix ratllat meytat. – 15 Segueix ratllat la presó. – 16 Un estrip afecta el document, és per això que indiquem la manca de texte amb [...]. – 17 argenterius interlineat.

6

8 de juliol de 1455, Barcelona

Contracte de societat per al regiment d'escoles d'arts i per a l'ensenyament d'arts, duradora un any, entre Jaume Serra, mestre en arts i batxiller en medicina, ciutadà de Barcelona, i Llorenç des Valls, estudiant en arts, oriünd de Banyoles i habitant de Barcelona. Jaume Serra llegirà i ensenyarà la Vetus Logica i la Nova Logica, la Isagoge de Porfiri, els Libri naturales (De anima, De animalibus etc.) d'Aristòtil, el Tractatus Logice de Pere Hispà, el Doctrinale puerorum d'Alexandre de Villedieu i el Proverbium

maius. *Pere des Valls hi ensenyarà les declinacions i el Proverbium minus, el Cató o els Dístics del Pseudo-Cató, el Contemptus mundi, el Tobias de Mateu de Vendôme, l'Alexandreis o Alexandre de Gautier de Chatillon, repetirà o repassarà el Tractatus logicae de Pere Hispà i el Graecismus d'Évêrard de Béthune. Els guanys seran repartits a mitges. La responsabilitat en el regiment de les escoles serà la mateixa per ambdós. Tots dos habitaran a l'escola durant el temps lectiu.*

AHPB, Bartomeu Costa, *Manuale*, 23-VIII-1454 a 8-VII-1455, s.f. [vol. 175/9]

AHPB, Bartomeu Costa, *Primus liber comunis*, 21-IV-1455 a 22-II-1456, s.f. [vol 175/61]

Die martis, VIII^a mensis iulii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o LV°.

In Dei nomine, amen. Capitula inhita, firmata et iurata inter venerabilem Iacobum¹ Serra, magistrum in artibus, civem Barchinone, ex una, et Laurentium² de Vallibus, studentem in artibus dicte civitatis, partibus ex altera, in modum qui sequitur:⁵

In nomine Domini nostri Ihesu Christi et beate Virignis, eius alme matris. Ego Iacobus Serra, in artibus magister et in medicina bacallarius, ex una parte, et Laurencius de Vallibus, ville Balneolarum natus, ex alia parte, convenimus una ad scolarium gubernationem sive ad scolas artium regendas sub hiis conditionibus et pactibus sequentibus.

Actus magistri Serra

Primo, quod dictus Iacobus Serra, *Porphirii* et *Aristotelis* legere textus *veteris et nove logices*, si necessarium fuerit, eius ydoneis ad audiendum discipulis legere teneatur.

Secundo, dictus Iacobus Serra teneatur *Aristotelis* in *naturalibus* legere textus discipulis eius aptis audire predicta naturalia, si locus affuerit necessarius.

Tertio, dictus Iacobus Serra legere teneatur magistri Yspani *Sumulas* studentibus eius aptis dictas *Sumulas* audire.

Quarto, dictus Iacobus Serra *magistri Alexandri de Villa Dei* librum legere teneatur discipulis ad audiendum ydoneis.

Quinto, Iacobus Serra *maius discipulorum proverbium* facere teneatur aptis audiere discipulis.

Actus Laurentii⁴ de Vallibus

Primo, quod Laurentius de Vallibus discipulis declinationem agere teneatur cum proverbio pariter assueto.

Secundo, dictus Laurentius de Vallibus legere teneatur *Cathonis* librum atque *Mundi contemptus*.

Tertio,⁵ dictus Laurentius de Vallibus *Thobie*⁶ librum discipulis ydoneum⁷ legere teneatur.⁸

Quarto, dictus Laurentius de Vallibus *Alexandri* librum discipulis consuetum legere tenetur, si casus contigerit necessarius.

Quinto, dictus Laurentius de Vallibus repetitionem *sumularum magistri Petri Yspani* et supradictorum librorum et precipue *Doctrinalis* agere teneatur.

Sexto et ultimo, dictus Laurentius de Vallibus *Abresardi* lectionem et eius repetitionem hora consueta discipulis legere ydoneis teneatur, *proverbio* precedente *minori*, post prandium.

[Pro duabus partibus]

Septimo, omnia scolarum emolumenta, medio prestante iuramento super quatuor Evangelia, manibus corporaliter⁹ tacta, equis partibus sint inter nos divisa prefatos.

Octavo, conductionis domus scolarum salarium equis¹⁰ paribus inter nos predictas sit divisum.

Nono, emolumentum scolarum omnia et cuiusque discipuli salarium, medio prefato iuramento super quatuor Evangelia, eorum manibus corporaliter tacta, in certo reponantur tecacio duabus clavibus clauso et quisque nostri huius tecacii suam teneat clavem et ad nutum sive voluntatem nostram tempore annos¹¹ determinato peccuniarum fiat divisio.

Decimo, de stipendiis discipulorum habendis sive cum didacalo Serra aut cum Laurentio de Vallibus moram protrahentium onus eque et unanimiter uterque habeat.

Undecimo, quod tam in retentione quam emulsione ac quibuscumque agendis apud scolares ac scolam dominii equus sit ambitus utrique.

Duodecimo, quod prefatorum unusquisque nostri assidue, per Evangelistarum quatuor manibus tactorum iuramentum, moram in scola ac residenciam peragere teneatur, cuiuscumque operis necessitatis relicta, atque in hyeme in eadem scola iacere artetur usque ad Pasce festum, veluti consuetum est.

Terciodecimo, a festo beati Luce futuro usque ad reliquum beati Luce fusium disdachalus Serra Barchinone nec alibi nequaquam societatem gerere queat sub librarum XXV pena et eo pacto Laurentio de Vallibus mutuo clausula condita extet.

Quartodecimo,¹² prefata capitula sub scribe publico posse sive iuranda ast aserenda testibus predata, velut constat.

Quintodecimo, constet quod si aliquis vernaculus cum didascalo Serre ast cum Laurentio de Vallibus suas edat proprias dapes, quod prefatus didascalus Serre ac Laurentius de Vallibus pro quolibet stipendium vernaculorum 4^{or} florenos opprimatur impendere in tecacio iamque superius relicto.

Que quidem partes insimul iurarunt, firmarunt, laudarunt et approbarunt dicta capitula et omnia et singula in ea contenta. Et promiserunt etiam¹³ ipse partes adinvicem et vicissim ac etiam sponte iurarunt per Dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus eorum corporaliter tacta, predicta omnia et singula attendere et complere et in aliquo non contrafacere vel venire sub pena in dictis capitulis adiecta, ad quam *et cetera* obligat pars parte ad invicem et vicissim omnia bona eorum *et cetera*. Renuntiant foro *et cetera*.¹⁴

Que fuerunt acta Barchinone, octava mensis iulii, anno a natiuitate Domini M^o CCCC^o LV°, presentibus Petro Prats, studente in artibus,¹⁵ beneficiato in ecclesia beate Marie de Mari,¹⁶ Martino Cosma, mercatore,¹⁷ ac Petro Solà, scriptore¹⁸ Barchinone.

1 *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.* – 2 *Id.* – 3 *In Dei nomine... qui sequitur maca a l'instrument de Primus liber comunis.* – 4 *Laurentii, al ms. Petri.* – 5 *Segueix ratllat Petrus.* – 6 *Thobie interlineat i escrit damunt Alexandri ratllat.* – 7 *ydoneum interlineat i escrit damunt consuetum ratllat.* – 8 *Segueix ratllat*

si casus contigerit necessarius. – 9 corporaliter, -ter *escrit sobre bus*.- 10 *Segueix ratllat* Partibus. – 11 a nobis, *al ms. annos*. – 12 *Segueix ratllat* confiter. – 15 etiam *interlineat i escrit damunt una ratllat*. – 14 *Segueix ratllat* ss. – 15 *Segueix ratllat* et. – 16 *Id.* – 17 mercator *interlineat*. – 18 *Els prenomis i aposicions dels testimonis des de beneficiato es troben en cas nominatiu al ms. en lloc de l'ablatiu en tractar-se d'un ablatiu absolut.*

7

7 de novembre i 7 de desembre de 1434,¹ Barcelona

Fra Martí de Vilaragut, prevere, eremita que habita a les cel·les dites de Sant Salvador de Caldes de Montbui, fa donació a l'Escola de mestre Ramon Llull, situada a la ciutat de Barcelona davant el convent dels frares del Carmel i prop de l'Hospital de la Santa Creu, en la persona d'Antoni Sedacer, prevere, rector de la dita escola, de diversos llibres. En són testimonis Gaspar Portes i Llorença Frigola, estudiants a la dita escola.

ACB, Gabriel Canyelles, *Manuale ultimum*, 12-XI-1428 a 6-II-1448, f. 27v, 31v.

Die martis, VII^a decembris, anno predicto [a nativitate Domini M^o CCCC^o XXX quarto].

Donatio facta et firmata per religiosum fratrem Martinum² de Villariacuto, presbiterum,³ heremitam, habitorem in cellis nuncupatis de Sancto Salvatore de Calidis de Monte Bovino, scolis nuncupatis magistri [Raymundi] Lulli, [site in civitate Barchinone, coram monasterio de Carmelo], sive venerabili et discreto Anthonio Sedaçer, presbitero Barchinone, rectori dictarum scolarum, nomine earum, et successoribus suis in eadem scola, de certis libris contentis in quodam caterno, scripto manu eiusdem fratris Martini, quod est in cohopena presentis libri, cum conditionibus contentis in dicto caterno *et cetera*. Iuravit *et cetera*. Renunciando *et cetera*. *Fiat large*. Et dictus Anthonius Cedaçer, [magistro dicte escole], acceptavit.

Testes: Gaspar Portes, Petrus Ballell et Laurentius Frigola, studentes in eisdem scolis, ac Stephanus Mir, scriptor.

1 *L'instrument va ser copiat dues vegades amb algunes variants en la seva redacció i amb dues dates diferents, que fem constar. Hem transcrit la més completa, però hi fem constar algunes mancances amb [...]*. - 2 *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma i l'abreviatura iur (iuravit) per a indicar el jurament*. - 3 *presbiterum, al ms prebiterum*.

8

23 de juny de 1440, Barcelona

Bernat Frigola, prevere, beneficiat a l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona, fa testament i elegeix com a marmessor, entre d'altres, Antoni Sedacer, prevere, beneficiat a la mateixa església, rector de l'Escola de mestre Ramon Llull, de la qual n'havia estat estudiant. Disposa que sigui soterrat a la sepultura dels artistes de la dita Escola de mestre Ramon Llull, que es troba a l'església de Santa Maria de Natzaret de Barcelona i que Felip de Ferrera, ciutadà de Barcelona, disposà que fos construïda. Fa hereus universals seus Déu i la dita Escola de mestre Ramon Llull. Llega diversos llibres a Pere i Joan Clarís, estudiants a la dita escola. En són testimonis Gaspar Porta i Blai Llorenç, també estudiants a la dita Escola de mestre Ramon Llull.

AHPB, Bartomeu del Bosc, Plec de testaments, plec 1 [vol. 199/38]

In Christi nomine. Ego Bernardus¹ Frigola, presbiter, obtinens capellaniam in ecclesia Beate Marie de Mari civitatis Barchinone, sanus per Dei gratiam corpore atque mente, facio et ordino testamentum, in quo eligo meos manumissores et huius mei testamenti excutores venerabilem et discretum Anthonium Sedacer, presbiterum, beneficiatum in dicta ecclesia Beate Marie de Mari, et Francischum Rajola, botiguerium, civem dicte Civitatis, quos, sicut carius possum, deprecor quatenus, si me mori contigerit, antequam aliud faciam testamentum, ipsi vel eorum alter, in alterius absentia seu deffectu, compleant et exequantur hoc meum testamentum seu hanc meam ultimam voluntatem, prout inferius scriptum invenerint et contentum.

Eligo sepeliri intus tumulum quem honorabilis² Philipus de Fe-

rraria, civis Barchinone, construi fecit pro sepultura *dels artistes* scole sciencie venerabilis magistri Raymundi Lull intus ecclesiam Beate Marie de Natzaret civitatis Barchinone. Quam sepultura volo in omnibus fieri ad notitiam dictorum manumissorum. Et ego de bonis meis dimitto *a la resclusa* de Sancta Margarita, timore Dei, caritatem decem florenorum auri Aragonie. Item, dimitto carissimo patri meo, Laurentio Frigola, alios decem florenos. Item, cuilibet sororum mearum, quatuor florenos. Omnia veo alia bona mea dimitto et concedo scole dicte sciencie magistri Raymundi Lull, que tenetur in dicta civitate Barchinone, instituens Dominum Deum et ipsam scolam michi heredes universales, dans plenam facultatem dictis meis manumissoribus apprehendendi omnia bona mea et ea tradendi et dimittendi scole predicte pro continuando lectiones in ipsa scola. Volo tantum et dispono quod de bonis michi donatis per discretum Petrum Frigola, avunculum meum, prout in donatione inde per eum michi facta continetur, in casu necessitatis sue, provideatur ipsi avunculo meo in omnibus suis necessitatibus ad notitiam dictorum manumissorum. Item, dimitto Petro Clarís, filio Iohannis Clarís, mecum comoranti, librum vocatum *De sis mil proverbis*. Item, alium librum vocatum *Monisiones Beati Bernardi ad sororem*, et librum vocatum *Innocent super septem psalmos*. Item, Iohanni Clarís, fratri dicti Petri, librum vocatum *Libre de home* dicti magistri Raymundi Lull.

Testes rogati firme:⁴ discreti⁵ Gaspar Porta, beneficiatus in ecclesia de Fortiano diocesis Gerundensis, et Blasius Laurentii, studentes in scholis dicte sciencie Raymundi Lulli.

1 *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.* – 2 *Segueix ratllat ferr.* – 3 *Segueix ratllat Iohanni cl.* – 4 *rogati firme interlineat.* – 5 *discreti repetit al ms.*

9

9 de març de 1440, Barcelona

Antoni Sedacer, prevere de Barcelona, rector i mestre de l'Escola de Mestre Ramon Llull, fa testament i nomena marmessors Joan Llull, ciutadà de Barcelona, i Bernat Frigola, prevere, beneficiat a

l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona. Disposa ser soterrat a la sepultura dels artistes de l'Escola de Mestre Ramon Llull. Fa hereus universals seus Déu, la seva ànima i la dita Escola de Mestre Ramon Llull. Disposa que el censal mort llegat per na Margarida, muller de Joan Pere, apotecari, a la dita Escola de Mestre Ramon Llull, feta per ella hereva universal dels seus béns, del qual censal Antoni Sedacer és administrador per disposició testamentària, sigui administrat, després de la seva mort, per Joan Llull, major d'edat, i Joan Llull, menor i nebot de l'anterior, i per l'hereu de Felip de Ferrera, difunt. En són testimonis Joan de Gualbes i Bernat Comes, estudiants a la dita Escola de Mestre Ramon Llull.

AHPB, Joan Franc, Secundus liber testamentorum, 2-IX-1426 a 24-XII-1444, f. 145r-146r.

Die lune, nona mensis marcii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXXIII°.

In Dei nomine, amen. Quamvis incerta mortis hora semper debeat in prudentis animo esse suspecta, coporis tamen imminente langore ipsius plus naturaliter formidatur eventus. Idcirco ego Anthonius¹ Sedacer, presbiter Barchinone, magister scholarum artis magistri Raymundi Lull, licet corpore languens, tamen in meo bono sensu, sana et integra memoria, cum firma loquela existens, meum facio, condo et ordino testamentum. Et eligo manumissores et huius mei testamenti seu ultime voluntatis mee exequutores: honorabilem Iohannem Lull, maiorem dierum, civem Barchinone, et discretum Bernardum Frigola, presbiterum in ecclesia Beate Marie de Mari dicte civitatis, quos, sicut karius possum, deprecor eis que plenam dono et confero potestatem quod, si me mori contigerit, antequam aliud faciam seu ordinem testamentum, ipsi manumissores mei compleant et exequantur hoc meum testamentum seu ultimam voluntatem meam, prout inferius scriptum invenerint et contentum. Et si ambo dicti manumissores mei hiis exequendis aut complendis noluerint seu non potuerint² interesse, saltem alter ipsorum, in

absentia seu defectu alius eorum, ea nichilominus compleat et exequatur. In primis et ante omnia volo et mando quod omnia debita, que die obitus mei debeam, et ommnes iniurie, ad quarum restitutionem tenear, solvantur et restituantur de bonis meis ilico post finem meum sine strepitu et iudicii figura secundum Dominum Deum et forum anime, prout tamen probari poterunt⁵ et hostendi per testes, instrumenta aut alia legitima documenta. Eligo sepulturam corpori meo in siminterio ecclesie monasterii seu domus de Natzareto in tumulto ubi corpora aliorum artistarum, qui soliti sunt legere in Barchinona de dicta arte magistri Raymundi Lull, fuerunt subhumata. Quam sepulturam mando fieri simpliciter ad cognitionem dictorum manumissorum meorum. Volo tamen quod solum intersint in dicta / sepultura corpori meo fienda unus presbiter simul cum scolari qui deferat crucem. Accipio autem de bonis meis, pro anima mea dictaque sepultura et quibusdam per me inferius ordinatis, centum solidos Barchinone de terno, de quibus dimitto utrique dictorum manumissorum meorum, pro onere manumissorie, viginti solidos. Et totum residuum, si quod superfuerit ex dictis centum solidis,⁵ completis omnibus supradictis, volo dari amore Dei dominabus resclusis Sancte Margerite Barchinone. Omnia vero alia bona mea, mobilia et immobilia, ac iura mea universa et actiones meas quascumque, quecumque sint et etiam ubicumque et quocumque modo, iure, titulo sive causa michi pertineant et spectent nunc et etiam in futurum, dimitto Domino Deo, anime mee et scolis dicte artis magistri Raymundi Lull, que scole tenentur, et in eisdem de dicta arte legitur, in quibusdam domibus sitis prope hospitale Sancte Crucis Barchinone, instituens Dominum Deum, animam meam et dictas scholas michi heredes universales. Et quia venerabilis domina Margarita, quondam, que fuerat uxor venerabilis Iohannis Petri, quondam, apothecarii, in suo ultimo testamento, quod fecit et ordinavit in posse discreti Gabrielis Canyelles, auctoritate regia notarii publici Barchinone, prima die mensis madii,⁶ anno a nativitate Domini millesimo CCCC^o tricesimo tertio, instituit sibi heredes animam suam et dictas scholas, et voluit quod ego possem ordinare certo modo,

prout in dicto testamento continetur, ideo virtute dicte potestatis michi atribute ego cum presenti ordino quod ille viginti una libre et⁷ quinque solidi annuales et rendales de censuali mortuo, que pervenerunt dictis scolis vigore testamenti dicte domine Margarite et que recipiuntur super civitate Barchinone septima die augusti, non possint recipi a dicta civitate seu a⁸ venerabili clavario eiusdem sine interventione dicti honorabilium Iohannis Lull, maioris, et Iohannis Lull, minoris dierum, civis dicte civitatis, eius nepotis sive *nebot* et etiam heredis honorabilis Philippi de Ferraria, quondam, civis eiusdem civitatis, et post mortem dictorum honorabilium Iohannis Lulli, maioris, et Iohannis Lulli, minoris dierum, suorum heredum et etiam dicti heredis dicti Philippi de Ferraria, et seu maioris partis eorum, ita quod in firma apoche dicte pensionis et in receptione ipsius habeant intervenire dicti honorabiles Iohannes Lulli, maior, et Iohannes Lulli, minor dierum, et, ipsis sublatis a medio, sui heredes et etiam heres dicti honorabilis Philippi de Ferraria. Et eodem modo volo fieri in casu luicionis dicti censualis, sic quod ipsi firment apocham et diffinitionem de ipso censuali et⁹ eius pretium¹⁰ deponatur in tabula cambii civitatis Barchinone, a qua levari nequeat sine consensu et voluntate predictorum seu maioris partis eorum. Quod quidem pretium habeat esmerciari et converti in alio censuali mortuo notitie et cognitioni predictorum seu maioris partis eorum, et in recepcione pensionis et firma / apoche eiusdem et etiam in luicione ipsius habeat et volo fieri, prout superius continetur. Et predicta volo fieri totiens quotiens casus evenerit, prout per me superius est ordinatum. Alia contenta in dicto testamento dicte domine Margarite consistant in suis viribus et effectu, presenti testamento¹¹ in aliquo non obstante. Hec est autem ultima voluntas mea, quam laudo et firmo et quam volo et iubeo valere iure testamenti. Que, si non valet aut valere non poterit iure testamenti, saltem volo quod valeat et valere possit iure codicillorum aut alio quovis modo, quo melius de iure valere possit et tenere. Et volo quod de presenti meo testamento seu ultima voluntate mea fiant et tradantur et fieri possint atque tradi per notarium infrascriptum omnibus, quorum intersit, tot codices si-

ve originalia testamenta, quot inde petita fuerint et requisita.

Actum est hoc Barchinone, nona die mensis marcii, anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo quarto.

Sig+num Anthonii Sedacer, testatoris predicti, qui hec laudo, concedo et¹² firmo. Testes rogati huius rei sunt: honorabilis Iohannes de¹⁵ Gaulbis, alias Virga, civis, et Bernardus Comes, studens in artibus Barchinone.¹⁴

Predictum testamentum fuit publicatum per me Iohannem Franch, auctoritate regia notarium publicum Barchinone, in domo scholarum artis magistri Raymundi Lull, sitarum in civitate Barchinone coram monasterio beate Marie de Carmelo, die scilicet mercurii, XI^a mensis marcii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXXIII°, die esterna, corpore dicti testatoris tradito ecclesiastice sepulture. Que publicatio fuit facta presentibus, instantibus et requirentibus dictis manumissoribus et presentibus testibus: honorabili Leonardo de Vallesicha, milite, domiciliato, et Iohanne Franch, scriptore Barchinone.

1 *Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.* – 2 *potuerint, al ms. poterint.* – 3 *Segueix ratllat po.* – 4 *Segueix ratllat legatis.* – 5 *ex dictis centum solidis interlineat.* – 6 *Segueix ratllat i interlineat mensis.* – 7 *Segueix ratllat quiq.* – 8 *Segueix ratllat E.* – 9 *Segueix ratllat ecius.* – 10 *Segueix ratllat deponant.* – 11 *testamento interlineat.* – 12 *et interlineat.* – 13 *Segueix ratllat de.* – 14 *Tot l'instrument ratllat amb tres ratlles verticals.*

10

2 de febrer de 1497, Barcelona

Joan Romeu Llull i Joan Llull, protectors i administradors, conjuntament amb Felip de Ferrera, ciutadà i conseller de la ciutat de Barcelona, de l'Escola de Mestre Ramon Llull, elegeixen, tot ratiificant-lo en el càrrec, fra Jaume Costa, monjo del monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona, com a rector i mestre de la dita Escola de Mestre Ramon Llull, durant un any.

AHPB, Miquel Fortuny, Decimum sextum manuale, 28-XI-1496 a 29-IV-1497, s. f.

Nos Iohannes¹ Romeus Lull et Iohannes² Lull, filius honorabilis Romei Lull, quondam, civis Barchinone, protectores et administratores, una cum honorabili Philipo de Ferrara, cive et nunc consiliario dicte civitatis, scolarum vulgariter nominatarum *la scola de mestre Ramon Lull*, asserens me dictum Iohannem Lull, virtute iuramenti per me inferius prestiti, etatem quindecim annorum plenarie accessisse et curatorem nolle nec habere velle, laudantes promittimus et approbantes, ratificantes et confirman-tes vobis religioso fratri Iacobo Costa, monacho monasterii Sancti Pauli de Campo Barchinone, tanquam bene merito, lecturam quam concessa fuit vobis in principio huius anni in dictis scolis de dicta scientia per dictum honorabilem Philipum de Ferrara et me dictum Iohannem Romeum Lull, gratis et ex certa scientia, ad maiorem cautelam que noscere non consuevit, de novo etiam concedimus et elegimus eundem fratrem Iacobum Costa in rectorem et magistrum dicte scole per totum presentem annum, et postea ad nostrum beneplacitum, ita quod amodo recipiatis, sicuti iam percipitis, salarium et emolumenta ex dicta lectura recipi solitum et solita. Intimantes et notificantes pro re cum presenti quibusvis personis, universitatibus et collegiis, que ad prestationem reddituum et emolumentorum dicte lecture et scole modo aliquo teneantur, quatenus per dictum tempus et postea etiam, donech duxerimus, lapso dicto anno, revocandum, vobis et non alii repondeant et obediant tanquam vero magistro et lectori dicte scole. Promittentes ac etiam iurantes ad sancta Dei quatuor Evangelia, manibus nostris et utriusque nostrum corporaliter tacta, predicta omnia et singula rata, grata et firma habere, tenere et observare et in aliquo non contrafacere vel venire aliquo iure, causa vel etiam ratione. Et si forte, quod absit, contra predicta vel aliqua de predictis faceremus vel veniremus aut alter nostrum faceret vel veniret aut dictam electionem revocarem usque aut revocaret, in tali casu volumus talem revocationem viribus omnibus carere et effectu, et presentem constitutionem in suis plenis robore et valore permanere, et nuch pro tunch volumus et consentimus in tali casu hanch constitutionem et electionem esse de novo firmatam et dictam revocationem totaliter revocatam. Et pro his

complendis, tenendis et observandis, obligamus omnia et singula bona nostra et utriusque nostrum, mobilia et immobilia, habita ubique et habenda. Et quia ego dictus Iohannes Lull minor sum XXVe annis, maior vero XV annis, renuntio beneficio minoris etatis et ignorantie et restitutionis in integrum et omni alii iuri his obvianti *et cetera*. Hec igitur *et cetera*.

Testes: Gabriel Albanàs et Paschasius Garcia, flaquerii, cives Barchinone.

1 Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma.- 2 Damunt el nom, les dues ratlletes de la ferma.

11

26 de maig de 1497, Barcelona

En reconeixença dels seus mèrits docents, a fra Jaume Costa, monjo del monestir de Sant Pau del Camp de Barcelona, li és renovat, pels administradors de l'Escola de Mestre Ramon Lull, el seu contracte anterior com a rector i mestre de la dita escola durant un any a partir del dia 18 d'octubre, festa de Sant Lluc.

AHCB, Fons Notarial, IX, 3.

Die veneris, XXVI^a mensis madii, anno a nativitate domini M CCCC LXXXX VII.

Noverint universi quod nos Iohannes¹ Romeus Lull et Iohannes² Lull, cives Barchinone, rectores, protectores et administratores, una cum honorabili Philipo de Ferraria, cive et pro nunc consiliario dicte civitatis, scholarum vulgariter nominatarum *la escola de mestre Ramon Lull*, asserens me dictum Iohannem Lull virtute iuramenti per me inferius prestiti etatem quindecim annorum plenarie accessisse et curatorem nolle nec habere velle quoad hec, attendentes provitatem, sufficientiam et scientiam vestram venerabilis et religiosi fratris Iacobi Costa, monaci et precentoris monasterii Sancti Pauli de Campo Barcehinone, regendi et legendi in ipsis scholis magistri Raymundi Lull omnibus

scolaribus et aliis in ipsis scolis venientibus et ipsam scientiam scire volentibus, de qua quidem sufficientia vestra in his annis proxime efluxis clare et manifeste nobis liquet, iccirco gratis et ex certis nostris scientiis, per nos et nostros rectores dicte scole magistri Raymundi Lull, quondam, que scituata est ante ecclesiam monasterii Beate Marie de Carmelo presentis civitatis Barchinone, a festo Sancti Luche mensis octobris proxime⁵ venturi ad unum annum primo et continue venturum, damus, concedimus vobis dicto fratri Iacobo costa lecturam et catedram ac regimen dicte scole, prout nunc tenetis, et eligimus vos in rectorem et magistrum dicte scole per totum dictum tempus unius anni. Hanc autem⁴ concessionem et electionem facimus nos dicti Iohannes Romeus Lull et Iohannes Lull vobis dicto fratri Iacobo Costa, tanquam bene merito, de predicta cathedra et lectura, sicut melius dici potest et intelligi, ad vestrum⁵ salvamentum et bonum etiam intellectum. Itaque amodo recipiatis, sicut iam percipitis, salarium et emolumenta ex dicta lectura et cathedra recipi solitam et solita.⁶ Dicentes et intimantes, tenore presentis publici instrumenti, vicem gerentis epistole in hac parte, quibusvis universitatibus, corporibus et collegiis ad⁷ quibuscumque personis, que ad prestationem pensionum, reddituum et emolumentorum dicte cathedre, lecture et scole modo aliquo teneantur et obligati sint, quatenus per dictum tempus vobis et non alii respondeant, solvant, pareant et obediant, tanquam vero magistro et lectori dicte cathedre et scole ac scientie⁸ dicte magistri Raymundi Lull. Promittentes ac etiam iurantes sponte per Dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus nostris et utriusque nostrum corporaliter tacta, predicta omnia et singula rata, grata et firma *habere*, tenere et observare et in aliquo non contrafacere vel venire⁹ aliquo iure, causa vel etiam¹⁰ ratione. Et si forte, quod absit, contra predicta vel aliqua de predictis faceremus vel veniremus aut alter nostrum faceret vel veniret aut dictam electionem vel concessionem revocarem aut revocaret, in tali casu volumus, consentimus et paciscimur expresse et de nostra certa scientia¹¹ talem revocationem viribus omnibus carere et effectu et presentem constitutionem et concessionem, du-

rante dicto tempore,¹² hiis plenis robore et valore permanere. Et nunch pro tunch volumus et consentimus in tali casu hanc concessionem et electionem esse de novo firmatam et dictam talem revocationem totaliter revocatam. Et pro hiis complendis et firmiter attendendis, tenendis et observandis, obligamus¹⁵ vobis omnia et singula bona nostra et utriusque nostrum, mobilia et immobilia, habita ubique et habenda. Et quia ego dictus Iohannes Lull minor sum viginti quinque annis, maior vero quindecim, renuntio beneficio minoris etatis et ignorantie, restitutionem in integrum postulando, et omni alii iuri, rationi et consuetudini contra hec repugnantibus. Hec igitur *et cetera*.

Testes huius rei sunt: honorabiles Iohannes Baró et Petrus Iohannes Vilaplana, in artibus bacallarii, habitatores Barchinone.

1 Damunt el nom, dues ratlletes obliqües per a indicar la ferma. – 2 Id. – 3 Segueix ratllat eflux. – 4 Segueix ratllat dono. – 5 Segueix ratllat u. – 6 Segueix ratllat d. – 7 Segueix ratllat glo. – 8 ac scientie interlineat. – 9 Segueix ratllat u. – 10 etiam interlineat. – 11 Segueix ratllat vobiscum quod. – 12 durante dicto tempore interlineat. – 13 Segueix ratllat ab.

12

[Segle XIV], Barcelona

Bartomeu Vinyes, argenter, ciutadà de Barcelona, fill d'Arnau Vinyes, flassader, ciutadà de Girona, i de Margarida, ja difunts, ja testament i concedeix la llibertat i alforria a Arnau, fill de la seva esclava Rosa, i li llega 110 lliures que seran administrades pel marmessor del seu testament Pere Martí, argenter, ciutadà de Barcelona, fins que el dit Arnau tindrà 18 anys. Entretant el dit Arnau s'estarà a casa de Pere Martí, que el mantindrà, farà que sigui ensenyat de lletra i l'educarà. Endemés li ensenyarà l'ofici d'argenter, quan Arnau tingui capacitat d'aprendre. En arribar a 18 anys, Arnau rebrà el llegat de 110 lliures.

AHCB, Fons Notarial, III, 1, Testament de Bartomeu Vinyes, argenter, ciutadà de Barcelona, f. 3v-7v.

En nom¹ de nostre Senyor Ihesuchrist e de la molt dolça et intemerade verga Maria, mare sue, qui a tots pecadors tostems dóna ajuda² per advocació saludable, e dels benaventurats àngels e arcàngels Michel, Grabriel e Raphael, e del benaventurat Sent Barthomeu, apòstol, e en nom e en virtut de la Sagrada Passió, la qual nostre Senyor Ihesuchrist per los pecadors volch sufrir, e en senyal e memòria d'equest sant signe de creu + e d'equest sant nom Ihesús assí imposat et impresat, jo Berthomeu Vinyas, argenter, ciutadà de Barchinona, fill d'En Arnau Vinyas, flassader, ciutadà de Gerona, e de madona Margaride, muller³ sua, ja morts, detengut en malaltia, enperò en mon bon e plen seny, sana e íntegra memòria, ab paraula ferma, fas e ordon mon testament, en lo qual eligesch marmessors e d'equest meu testament o derrera mia voluntat exequidors Bernat Ferrer, de la casa del senyor rey, Johan Colom, Pere Martí, argenters, et Bonanat Vinyes, cullidor del dret de la bulla e frare meu, tots ciutadans de la dita ciutat de Barchinona. ... Item, jequesch a N^o Arnau, fill de Na Rosa, sclave e quetive meue, franch e alforro. Item, enquare més, jequesch al dit Arnau, fill de la dita Rose, per amor de Déu, cent e deu liures, les quals cent e deu liuras ansemps ab aquelles sinquanta e sinch liures, las quals damunt jaquesch al dit Berthomeu Vinyes, fill del demunt dit Feliu Vinyes, vull e man que tenga lo sobra nomenat Pere Martí, un dels dits marmassors meus, fins que el dit⁴ Arnau, fill de la dita Rose, serà constituït en edat del dits deeuyt ayns, e no abans. E que de aquelles lo dit Pere Martí, dins aquell temps, fassa sos negocis tan solament; que lo dit Pere Martí entretant hage e sie tengut de tenir en case sua lo dit Arnau, fill de la dita Rosa, e aquell alimentar et provehir en totes coses a ell necessàries, e que fassa ansenyar al dit Arnau letra e en actes instruhir. E com serà en adat de⁵ apendra offici de argenterie, que anseyn al demunt dit Arnau lo seu offici de argenterie, axí com dell dit Pere Martí jo confiu. E encare més, vull e man que econtinent com lo dit Barthomeu serà constituït en la dita⁶ hedat dels dits deeuyt ayns, que sie tengut lo dit Pere Martí donar e liurar decontinent al dit Berthomeu Vinyes las ditas sinquanta sinch liures. E encara, com lo demunt dit Arnau, fill de la

dita Rosa, serà constituït en la dita edat dels demunt dits deuyt ayns, lo demunt dit Pere Mertí hage e sia tengut donar e liurar al demunt dit Arnau, fill de la dita Rose, las ditas cent e deu liures, sens alguna retenció, quar així fou fet e convengut en pacte deduït entre mi e lo dit Pere Mertí [..]⁷.

1 Segueix ratllat Deu. - 2 Segueix ratllat de. - 3 muller amb abreviatura supèrflua al ms. - 4 Segueix al ms. la un e l'altre del dit Barthomeu Vinyes. - 5 de repetit al ms. - 6 Segueix ratllat here. - 7 Manca al ms. la datació i els testimonis.

Índex

Les escoles institucionals o públiques	4
Les escoles privades	6
L'escola de Mestre Ramon Llull	11
Les classes particulars	14
El llibre per a l'ensenyament	20
Programes acadèmics de les escoles d'arts	30
Apèndix documental	35
Doc. 1	35
Doc. 2	36
Doc. 3	37
Doc. 4	43
Doc. 5	44
Doc. 6	46
Doc. 7	50
Doc. 8	51
Doc. 9	52
Doc. 10	56
Doc. 11	58
Doc. 12	60

Títols publicats:

- 001 Els dirigents patronals i la Setmana Tràgica. *Soledad Bengoechea*
- 002 Els districtes de Barcelona de 1984: criteris de formació i avaluació de l'experiència. *Joaquim Clusa*
- 003 Composició i percepció dels drets del Consell de Cent barceloní durant el segle XVI. *Jaume Dantí i Riu*
- 004 L'organització política del Pla de Barcelona abans de 1854. El règim constitucional. *José Sarrión Gualda*
- 005 La teoría del salario obrero y la subestimación del trabajo femenino en Ildefonso Cerdà. *Cristina Borderías, Pilar López Guallar*
- 006 Escoles, ensenyament de lletra i llibre de gramàtica a Barcelona (segles XIV-XV). *Josep Hernando i Delgado*

Proper títol:

- 007 L'extensió i consolidació del fet metropolità. *Josep Oliveras i Samitier*

ARXIU HISTÒRIC
DE LA CIUTAT

Seminari d'Història de Barcelona

Casa de l'Ardiaca
Santa Llúcia, 1
08002 Barcelona

Ajuntament de Barcelona

**Institut de
cultura**

8 401576 026371